

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET TÖRT. SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. L. T.

Megjelen havonként.

Május 1.

Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: Neolith kőkorszakbeli telepek Hunyadmegyében. Ismerteti Torma Zsófia. — Elemi iskolázás Hollandiában. F. L.—s.

Figyelmeztetés. Az erdélyi muzeum-egylet azon t. cz. tagjai, kik a muzeum-egylet természettudományi szakosztályának már most külön megjelenő közlönyét tagsági illetményképpen nyerni óhajtják, sziveskedjenek ez óhajtásukat az egyleti titkárnál bejelenteni.

Neolith kőkorszakbeli telepek Hunyadmegyében.

— Ismerteti Torma Zsófia.

Kötelességet vélek teljesíteni, midőn elmondom az okot, mely ősrégészeti gyűjteményem ismertetésére vezetett engem, a ki érezve az író két legfőbb kellékének, a szakismeret, és ezzel járó készségnek hiányát, nagy merészségnek tartottam irodalmi térre lépni.

E nézetem mellett még azután is megmaradtam, midőn gyűjteményemet ismerő több bel-, és külföldi tudós, azt az igen megtisztelő felhívását intézte hozzám, hogy ismertetésit, magam bocsássam közre.

Jelen művem megírására vezetett tehát csak kutatásom nagyobb mérvé, és oly eredménye, melynek ismertetése által, né-mely ősrégészeti kérdés megoldhatásához egy pár fontos adatot hiszek nyújtani.

Továbbá gyűjteményem horderejének azon bizonyítéka, hogy Gooss Károly segesvári gymn. tanár úr, a nagy-szebeni „Verein für siebenb. Landeskunde“ Archiv című folyóiratá-

ban kiadandó „Bericht“-je megírásához, az adatokat, nagy tudománya mellé, mint szerény segítséget, tőlem szíves elfogadni.*)

Midőn tehát jelen művemhez kezdek, melyet a Budapesten tartott őstörténelmi nemzetközi VIII. Congressus „Comptendu“-je II. kötetének részire fogalmazok, azon szándékkal, hogy az erdélyi muzeum egyesület történelmi szakosztályának közlönyében hazai nyelven is adjam ki, (amabban francia nyelven jelenend meg); talán szerénytelenség nélkül kérhetem szíves elnézésit a tisztelt olvasónak, e mű irányának gyöngesége, és előadásom modora, a tudománynak meg nem felelő voltaért, mivel az alábbi sorok nem tartalmazznak egyebet, mint egyszerű ismertetésit azoknak a kőkorszakbeli leleteknek és telepeknek, a melyeket alkalmam és módom volt Hunyadmegyében átkutatni és részben kizsákmányolni és a melyeket két éve mult-Budapesten az említett congressuson gyűjteményem bemutatá, sával ismertettem.**)

És most áttérek sajátképi tárgyamra, leírva a jelzett őskori telephelyeket, s nevezetesebb leleteinek előfordulási viszonyáról gyűjtött jegyzeteimet.

A bemutatandó telepek közt terjedelme, és leleteinek változatossága a tordosit teszik az első helyre.

T o r d o s.

Tordos község déli határán, ott hol a Maros határozottan délre kanyarodik, egy diluvialis fensik terület el „La lunka“ elnevezés alatt, a folyó balpartján.

E fensik alluvialis szegélye néhol a folyó tükre felett 10 m. magasságra függőlegesen emelkedik mint partfal, s rajta terület el a ref. egyház tulajdonához tartozó szántófeldektől fedett kőkorszakbeli telep.

Déli oldalán pedig országot s vasut vonul el; ez utóbbi 107-ik számú őrházával. Az I. tábla szerinti legpontosabb helyrajzát Gr. Kún István tisztelt barátom volt szíves készíteni.

A telep 950 m. hosszát, keletről-nyugatig, a vizmosott függőleges partfal oldalában feltárva látjuk a messziről vörös sávnak látszó kulturrétegben.

Szélessége az erdő alyától a Marosig, már alig 700 m, mert e telep a tudomány örök kárára, folyton keskenyül, minthogy a

*) Gooss „Bericht“-je a körülmények sajátos fordulata következtében megelőzte e dolgozatot megjelenésével, a mi tehát itt mint történendő van jelezve, már megtörtént. Gooss egyébaránt a „Verein“ megbízásából írta ismeretetését, és mint szorgalmas megbízott, igyekezett mentől hamarabb teljesíteni feladatát, a mi kétségen kívül csak úgy sikerülhetett, hogy a szükséges adatokat magától a t. gyűjtőtől készen kapta.

Szerk.

***) Catalogue de l'exposition préhist. de la Hongrie 1876—114 lapján.

Maros nagy áradásai alkalmával a part hosszában mindannyiszor 3—4 méternyi széles részt alámosva leont és hullámokba temet

A tordosi telep nagy terjedelmével, a többi telep mellett, városnak tűnik fel, ha ugyan a kőkorra vonatkozólag, szabad ily szót használni; még most is 71·25 hectar területet foglal magában; s azon körülmény, hogy Tordosnak a szomszédos Szászváros, és Pad község határát érintő szélein szintén vannak ezen korbéli kisebb telepek, még feltünőbbé teszi nagy terjedelmét.

Még távolabbi őrhelyei lehettek, az alig félórányira, festői csoportozatban, emelkedettebben fekvő: Rápold, Bábolna és Arany, Maroson túl fekvő községek határain; melyeken azonban már római építkezésekre is találunk.

Kutatásaimat csak az 1875-ik év őszén kezdettem meg Dr. Romer Floris Ferencz úr felszólítása folytán, midőn a Budapesten tartandó őstörténelmi congressus alkalmára, tőlem kőkori telepek bejelentését, vagy esetleg azokról már beszerzett gyűjteményem kiállítását kérte.

Ohajtását teljesítendő, kirándultam ekkor a közel fekvő tordosi telep megtekintésére, melyet csak kevéssel azelőtt, mint római telepet hallottam említettetni; de leletei azonnal meggyőztek kőkorszaki voltáról.

Ásatásaimat azonban másodszori kirándulásom alkalmával be kellett szüntetnem, mert a szántóföldek bérlői semmi ár és szín alatt többé meg nem engedték.

Ez okból, azóta kénytelen vagyok, csak a koronkint sülyedésnek indult függőleges partrészek felületes, gyakran eredménytelen, sőt veszélyes kutatására szorítkozni, rendszeren csak 3 napszámos munkálatát felügyelve.

A telep fekvését s alig megkezdett kutatásaim eredményit már 1875-ben ismerteté szászvárosi gymn. tanár Deák Gerő úr a „Magyar Polgár“ nov. 6-ik számában.

A „Siebenb. deutsch. Tagblatt“ 1876. ápril 30-ik s következő számaiban pedig Schuster Vilmos, szászvárosi ev. ref. lelkész ur.

Azonban tüzetesebben írta le Téglás Gábor dévai főreáltanodai rendes tanár ur „A kőkorszaki ember nyomai Hunyadmegyében“ Déva 1877. (31 lap), czimű füzetében, mely mű vezetőm jelen cikkem közlésénél is.

Ujabbán adandja alapos ismertetésit Gooss Károly ur, a folyó 1878. „Archiv“ czimű „Verein für Siebenb. Landes kunde“ egylet folyóiratában.*)

A telepet több, régészetet művelő tudós megtekintette, u. m. Finály Henrik kolozsvári egyetemi tanár, dr. Voss Albert, a berlini muzeumok egyik őre, kit, a VIII. congressus alkal-

*) Tehát újból: e leírás már 1878 elején készült.

mával időzvéen honunkban, a nándorvályai s nándori barlang telepeihez is elveztem.

Továbbá Dr. G. T. Teutsch, nagyszebeni ev. superintens; Gooss Károly és Téglás Gábor urak, kik a telepek kutatását megkönnyítő, felvilágosító utasításaiért, fogadják hálás köszönetemet, nem különben Dr. Koch Antal úr kolozsvári egyetemi tanár, hogy szives volt meghatározni a gyűjteményemben levő puhány és őskori állatsontmaradványokat, valamint a kőeszközök anyagát; továbbá Dr. Genersich Antal ur, kolozsvári egyetemi tanár, ki az emberi csontváz töredéket, és Sándor János szászvárosi gymn tanárur, ki legújabb kőeszközeimnek anyagát határozta meg.

És most a hozzáférhető culturréteg s leleteinek zavaros előfordulási viszonyait fogom ismertetni, mivel ezek lényeges adatokat nyújthatnak koruk tanulmányozásához; bárha eddig csak kunyhók maradványát, 2 temetkezési helyet s konyhahulladékokat adott.

A culturréteg felső negyedének hosszában, néha egész sorozata látható az egymástól jókora távolságban létezett: 1—2 m. széles katlan alakú tűzhely telepeknek, hol összecsomósodott és salakká égett agyag tömzsökre találunk.

Vannak továbbá 3—4 m. széles, egymásba hullott, leégett kunyhók maradványai. Ilyenek a vörösre égett porlékony agyag faltapaszkok, fakéreg s vesszőfonat benyomatával; szalma és polyvával gyurt sárga vályog és sövény falrészletek. Jól kiégett 8 cm átméretű kemény, valóságos téglá alakú darabokat is kaptam, sövénynek benyomatával; 4 cm. átméretű kisebb téglalapokat különböző minták benyomatával, melyek felületén már finomabb máznak maradványai látszanak. Az „Antiquités préhist. de la Hongrie“ 1876 XIII. tábláján hasonló téglalapok vannak ismertetve, a 39. és 40-ik számú tárgyak alatt.

Mind ezen leletek sövénykunyhók, pinczelakások s talán téglafalak maradványai is lehetnek; de kőfal, vagy csak kőrákás nyomait, eddig még sehol sem találtam.

Azon körülmény hogy az említett kunyhó maradványok, a culturréteg felső negyedében fordulnak elő, határozottan: a czölöp építkezést bizonyítja.*)

Hogy czölöptöredékek nincsenek, abban leli magyarázatát, hogy általában nem maradt meg semmi farész se kő se más eszközön vagy szerszámon.

A culturréteg átmérete többnyire 2 m., a hol pedig talán felhagyott lakások konyhahulladéka lehet, ott csak 10 cm.

A felette levő televény réteg átmérete 10 és 30 cm. közt váltakozik; ez okból a föld szántás által való művelése, néhol egyes leleteket ad.

*) Bővebb indokolás nélkül nem tudjuk feltétlenül elfogadni e bizonyítást.
Szerk.

A telep függőleges partjának déli szélén, több mély árok van; egy ilyen mély ároknak kereszt-szelvényit adja a II. tábla rajza.

A culturréteg legalján, igen gyakran fordulnak elő hamuval telt katlan alakú üregek. Egy ilyen mutat be a kereszt-szelvény *D* alatt, melynek alsó hossza 3 m. és a melyben a roppant tüzelések tiszta hamu rétege, szintén katlan alakra rakodott, s csak a közvetlen felette levő hamu réteg vegyes konyhahulladékokkal; míg ennek felületén, már csak merőben konyhahulladék van.

E) alatt van a 2 m. átméretű culturréteg alyától 40 cm. mélységre az említett egyik temetkezési gödör, mely 48 cm. mély, és 40 cm széles s katlan alakú Benne kisebb s nagyobb, különböző edény töredékben; fekete finom tiszta hamu volt, némelyben égett földdel vegyesen.

Ez üreg föld oldala, kereken vörösre égett, éppen úgy erős tűz nyomai láthatók, az egybekeverten fekvő cserép hamuz közötti rétegeken is.

Ugy látszik, mintha vagy több, hamuval telt nagy edény repedt volna szét, borzasztó égetése alatt; vagy egyenkint lett volna ezen, tüzet tartalmazó gödörbe dobva.

Ez előfordulási körülmény onnan eredhet, hogy féltett hamvaikat s edényeiket biztosítani kívánták felturás ellen; mert későbbi szándékos rombolás itt nem fordulhatott elő, mint-hogy a culturréteg teljesen sértetlen.

Az edény darabokban levő hamu közt, behatóbb megvizsgálás után, gyermek oldalcsontnak részletét találtam s így kétségtelen, hogy itt temetkezési hely volt.

A cserép részletek 1–2 cm. vastag, sima és durva apró kavicszal vegyített, vörös és barnás égetett, edény darabok.

A vékonyabb vörösre égetett edények oldalán levő kidomborodó csücsök disztések pedig; ezek bronzkori voltát bizonyítják.

Egyik durva cserép töredék ékítése hasonló a Schliemann féle trojai leletek albuma 1456-ik számú edényének, durva díszítéséhez.

A tál, vagy csésze, és urna töredékek ékítése, kézujjak benyomásától, a más töredékek pedig ugyancsak ujjak végig húzásától látszik származni.

Voltak e cseréphalmaz közt, finom fényes, barna edény részletek is, melyeken párhuzamos vonalok sima közei, beszurdalt ékalaku benyomásokkal vannak betöltve.

Érdekes, hogy ezen temetkezési gödör felett 40 cm. magosan a culturréteg alyán, sővény kunyhó maradványai alatt,

tűzhely telep van, tehát lakás a sir tetején, tán így gondolták hamvaik nyugalmát biztosíthatni.

E temetkező hely némely edényeinek alyán levő nádfonás lenyomat, mely későbbi cultura műve, azt bizonyítja, hogy a kőkorszak neolith szakában itt lakó nép, inkább bevándorlott, mint autochthon lehetett.

A másik temetkező helyet 1876-ik év május havában fedeztem fel, midőn a függőleges partfal culturrétege alatt a tavaszi, szokott omlások 1 m. mély, 2 m. hosszú sirüreget nyitottak fel, melyet a III. tábla ábrázol.

A rétegből kiállott bordacsontok vezettek e helyre, hol a koponya megtalálható már nem volt; valószínűleg a Marosba hullhatott, az omlás alkalmával.

A 60 cmnyi sértetlen B) culturréteg alatt, D) szerint, volt az: 1 m. mély, és 2 m. hosszú sirüreg, melynek mindkét végén 5) alatt tüzelésnek maradványai: szén, hamu és égett föld, nyugati végiben pedig, egy, magába összeomlott emberi csontváz töredéke volt, mely Dr. Genersich Antal ur meghatározása szerint egy felnőtt nőnek csontváz töredéke.

A halott arccsal keletnek volt ültetve, mit bizonyít a 3) alatt feltüntetett azon körülmény, hogy a kéz és lábujj izületei egymáson feküdtek.

Igy t. i. ülve szoktak temetni a grönlandiak és az oláhok, kik főpapjaikat ma is ülve temetik el.

A sir feletti culturréteg sértetlen volt, azt hiszem féltett halottat rejtettek benne.

A sir átmetszete 1) alatt a borda, 2) alatt a medence, és 4) alatt az egymásra hullott lábszár és karesontok fekvését mutatja; melyek közt: bos urus, sus serofa csontok és fogak, kőszilánkok, nem különben a több cserép részlet közt: egy talpas és mázos ivó edény darabja is, mint a tor maradványai voltak. Ilyen talpas ivóedény, a telep culturrétegének konyhahulladékai közt is fordul elő.

A leirt kétféle temetkezés talán a törzsek különböző szokásait bizonyítja.

A konyhahulladékok előfordulási viszonya alig ecsetelhető; mert ott van a legdurvább 3 cm. vastag s kavicssal vegyített edény töredéke mellett, a legfinomabb edénynek darabja.

A legpiczinyebb obsidian nyílhegy, vagy kőkés mellett az őrlő, vagyis zúzó készülék durva nagy köve s az apró cson eszközök közt, állatok tördelt, repesztett nagy csont darabjai, mint a velő élvezését bizonyítók.

Sőt ezen telepen, melyre római nem építkezett s így nem is lakhatta, vörös réz és ón tárgyak fordulnak elő, valamint a

vörös réz, bronz és vas kohászatnak maradványai; opalosodott üveg darabok, pasta gyöngy, görög és római festett, meg arezoi, vörös, az az terra sigillatából készült finom edény töredékek; és más Egyiptomra vezető leletek

A miért hinnünk kell, hogy konyhahulladéka ezen rétegeknek, ugyan azon lakók maradványa lehet, kik a civilisált népek említett műveit, talán településükkel hozhatták magokkal, és együtt használták az olcsóbb kő, és csont eszközöket, a drágább érc eszközökkel, melyek akkor még bajosan voltak megszerezhetőek, legfeljebb cserekereskedelemmel juthattak hozzájuk.

A leletek ilyen különbfélesége s összeegyeztetése, és azon körülmény, hogy egyetlen elásott kisebb, vagy nagyobb szerű hamvvedret sem találtam épen, azt is bizonyíthatja, hogy a telep elpusztított mely véleményem bizonyítéka lehet még az, hogy nem egy törött edény kiegészítő és tökéletesen beléje illő darabjait, jókora távolságban találtam meg.

Ezen a telepen, a tűz okozta pusztítás nyomai láthatók; porlásig égették a faltapaszkok, az edény darabok részletein, sőt még a telep felső részén is nyoma van e tüzelésnek.

Az alsó rétegben, 2 nagy durva urna darabra találtam; az egyikben tiszta hamu, a másikban az égetés maradványa volt; mely félig égett csont részletek, égett föld, szén és kőszilánkokból áll; mi arra mutat, hogy e tartalom, az égetés helyéről lehetett az edénybe helyezve, mi gyűjteményemben meg van.

Egymásra dobott és égett állat csontok kisebb halmozára is találtam a 3 m. széles hamu katlan mellett.

Távolabb egy másik urnában; pehelyszerű fehér hamu volt: tört alyát leborítva találtam, mint szintén a romboló kutatás bizonyítékát,

Az említett bronz salak alya szenes, míg egyik oldalán tiszta ón látható s azt mutathatja, hogy lelhelyén olvaszthatták.

Nagy sajnálatomra a gyűjteményemben levő 6 darab érclelet fekvésinek előfordulási viszonyát nem ismertethetem, miután sulya által régi helyéből kihullva, a magasabb part oldalon alább gurultán találtam.

A vassalak durva és tisztított, sőt olvasztott darabjait, a felső culturrétegben találtam.

Az alább ismertetendő nándorvályai őstelep felső rétegében: vörös réz salak fordult elő, míg olvasztott vasdarabot egy tűzhely telep katlan üregéből vettem ki.

A 3 drb. réz csákány tiszta vegyítetlen rézből van, s az érc akkori gyenge forgalmáról tanuskodik.

Az „Antiquités préhist. de la Hongrie“ VIII. tábláján levő 17 és 24 számú vörös réz csákányok párjai ezeknek. A nagyobbik hossza 21, a két kisebbé 12 cm.

A VII. tábla 4-ik ábrája, egy patinával bevont vörös réz karperecz, alakjáért egyetlen; széles lapjának, külső közepéről: élre állított, más széles lap magoslik ki. Afrika indiánjai viselnek ma, csontból készített hasonló alaku karpereczeket.

Az ón lelet, mintegy 4 cm. hosszú, pecsétnyomó alaku tárgy s alsó kerek lapja sima. A nyelét képező három, durván faragott ón lapocska felső végei szűk karikába végződnek. Edény díszítésnél alkalmazott bélyegző, vagy agyag kerekük üregezője lehetett. Arany, vagy ezüst lelet nem fordult elő.

Növények maradványát itt csak az edény alyakon levő nádfonás, a faltapaszkokon látható szalma és polyva használata és széna tekeresek lenyomata tartotta fenn.

Két féle virágot pedig: a felragasztott, lencse alakra kerékített agyag szemecskéből kirakott edény díszítések mutatnak be.

Fák maradványait a faltapaszkok sövény fonatán, és fakérgék benyomatán látjuk.

És itt alkalmat veszek felemlíteni azon tény körülményt, hogy az általam több év óta kutatott közeli Bujtur községnek határára levő harmadkori medenceze plyocaeen rétegében: szén darabokra s egy equus primigenius May. zápfogára találtam, a mi J. Capellini tertiaire, vagy plyocaeen emberére emlékeztet, ki is annak létezésit a Budapesten tartott VIII. congressuson Toscana vidékiről bemutatott balaenoptus csontokon észrevehető baltavágások helyei által kívánta bizonyítani.

Puhány maradványok közül, nagy mennyiségben található; az unio-pictorum meszesedett teknői, a mi annak élvezését tanúsítja, planorbis és anomia fajnak példányai; valamint bulimios, és clausiliák is fordultak elő. Hal részlet igen ritka.

A konyhahulladékok állatmaradványai következők: bos urus pris. Cuv. Sus serofa L. ursus spelaeus, Capra ovis L. cervus capreolus L. cervus elaphus L. equus primigenius May. canis familiaris L. canis lupus, lepus timidus, cricetus frumentarius, sorex pygmaeus, mus silvestris.

Meghatározásuk azonban csontvázak hiánya miatt felette bajos; egyetlen kis rokának van meg fejeváza, a többi részletek: állkapcsok töredéke fogsorokkal, szarvak, agancsok, lábszár és bordacsontok, csigolyák, koponyák tördelt csont darabjai, paták, fogak, agyarok, sat. Madár csontok ritkán kaphatók.

Egy bos urus lábszár csontján a fejszevágás nyoma van. Egy bos urus szarvának, egyik alsó oldalán, szép, homorun ki-

kerekített 4 cm. hosszú, oval lyukasztás létezik, mintha trepanatio lenne, a mely műtétet az állatra elő korában alkalmazhatták; ezen szarv tövén koponya részlet is van.

Igen nevezetes csontlelet: egy 4 cm. széles, 4 5 cm. hosszú, rovátkolt szélü, három szögü, gyengén domboru, csont amulette (IX. t. 13), közepén kereszt alaku homoru átlukasztással, melynek alakja hasonló Schliemann trojai 3117-ik számu carousellén levő symbolumhoz. Konyhahulladék közt találtam, viselője vesztette el. Dr. Genersich Antal ur, medvecsontnak tartja, pedig alakja igen a koponya amulettekre emlékeztet.

P. Broca, a budapesti III. congressuson, egy az emberi koponyára alkalmazott, a dura materig haladó vékonyítást, mint azon korbéli orvosi műtétet említi; e műtétet a délszigetek lakói, üveg darabok segítségével, ma is alkalmazzák főfájos betegeiken. Ha nem koponya darab, állat imádásra mutathat.

Egész sorozatát bírom a már idomított, de bevégezetlen csont eszközöknek, melyek durván faragva, simítva, lyukasztva s üregezve vannak.

Ilyenek a durván kifaragott kisebb kések, és kerek kis kanalak s nyílhegyek részletei.

Egy őzszarvba, mindkét felén, egymással átellenben, négy-szög alaku lyuk van az aljába faragva.

Egy más kerekre görbült 35 cm. hosszú őzszarv, megfaragott felső véginek üregén pedig, a vésés meg van kezdve.

Több hegyes és laposra csiszolt állat szarvak, fogak s csont lapocskákon apróbb, kerek szabályos furások vannak. Igen szép, egy 2 cm. hosszú, keskeny gyöngy forma amulette.

Egy lábszárból készült korecsolya darabját szállításakor vesztettem el.

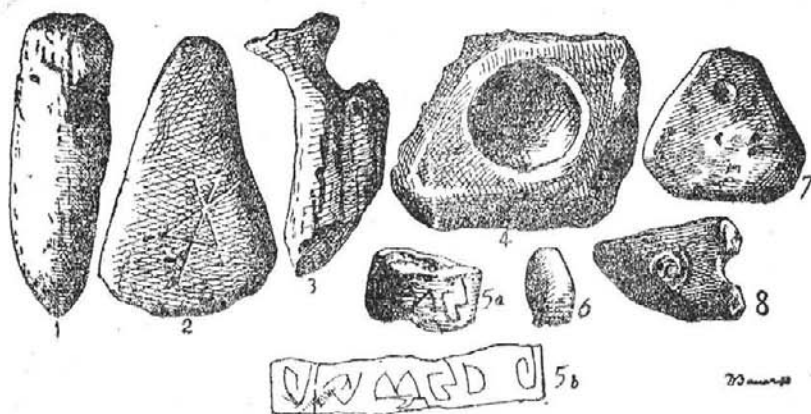
Az „Antiquités préhist. de la Hongrie“ II. tábláján, a 28-ik számu csonteszköz párvát, megtaláltam.

Hosszukon öblözött, fényesre csiszolt, kisebb tört kanalak, számtalan különböző alaku, szintén kisebb nagyobb modellir eszközök, melyek agyag edényeik idomítása s ékítésénél lehettek használatba véve, szintén vannak.

Ilyenek voltak talán a 11 cm. hosszú, 2 5 cm. széles, lapos, csontsimítók; egyik végök hegyesített, másik kerek, s valamennyi elhajlott élü, melyekhez hasonlók, az aggteleki barlangban jönnek elő.

A nagyobb eszközök: szarvak agancsok, szár és borda csontokból, a kisebbek pedig: agyarok, oldal és ízület csontokból készültek.

IV. tábla.

A IV. tábla 3-ik ábrája alakjánál fogva igen érdekes. Egy bos urus szarvából készült 13 cm. hosszú, 4-5 cm. széles bevégzetlen görbe, lapos kés, melynek simítása, felhajló hegyén meg van kezdve, a szarv töve pedig markolatnak van alakítva; alakja Schliem 644 leletéhez hasonló.

A Catalogue de l'exposition préhist. Budapest 130-ik lapján bemutatott szarvas agancs csákány párját feltaláltam.

Érdekes szuró fegyver egy őzszarvából készült 2 águ, 15 cm. hosszú, görbe villa, melynek egyik ága rövidebb s mindkettő fényesre csiszolt; markolata nyélhez lehetett erősítve, talán dák fegyver.

Nevezetesek bos urus szarvából a cipőhuzó alaku 20 cm. hosszú eszközök. Egy 22 cm. hosszú, hajlott, erős és keskeny nyelű kézi véső, végén, mely talán bos urus lábszár csontjából van, a meghagyott ízület akasztó lehetett. Két oldalán üveg darab, vagy ércszekóztól eredhető erős karczolások vannak. Reszelés pedig az ízület oldalán észrevehető. Hogy állat bőrének lefejtésénél, vagy más egyébnek készítéséhez használták? Képzelnéi bajos.

Vannak 4 cmnyi rövid véső alaku, lapos csont kések, melyeneket nyélbe foglalva, mint eskimo késeket mutat be, Lubbock „Die vorgeschichtliche Zeit“ című művének 37-38 számú csont tárgyai alatt. Nem csak alakjuk, de nagyságuk is teljesen egyenlő azokéval.

Finom hegyes csont árák, nyílhegyek, lapos tük, lyukasztva; az árák, nyílhegyek, modellir eszközök alakja pedig hasonló Schliem. 66-ik tábláján előforduló trojai ily nemű eszkö-

zeivel és a Lindenschmidt által műve XII. füzetének I. tábláján levő 5, 7, 8, 9 szám alattiakkal.

Csak egyetlen tört horgos nyílhegy fordult elő s egy halfogó csont horog tört darabja.

Vannak lábszár csontokból készült erős nyílforma tárgyak, melyek az egyik oldalukon levő, csatornaszerű mélyedésért, inkább talán vetélők s szövéshez használhatták. Hosszuságok, törttségek miatt, csak 14 cm.

A nyílhegyek hossza pedig 4-től 12 cm-terig váltakozik.

Egy 15 cm. hosszú, 2.5 cm. széles, lapos, sima, kevésbé elhajlott, csont hajtűnek (IX. t. 12), egyik lapos vége kerekített, másik hegyes. Ennek párvját vasból használják ma is hajakasztól erdős vidékek oláh női.

Igen szép belső s külső simítás van egy csolnak alakra üregezett, csont eszközön, melynek hossza 18 cm.

Hogy a tordosi telep lakói kőeszközeiket itt helyt gyártották, az idomítással eltört kőkések, nyílhegyek s vésők halomra dobott részletei s forgácsai, valamint a használat által elkoptatott idomító, és a szilánkok lepattotatása után megmaradt és a jellemző homorú sávokból alakult felületről megismerhető magkövek, vagy kőmagvak bizonyítják, a melyek tete mes számmal találhatók.

Továbbá domborn, kerek és lapos, kisebb, nagyobb, hen, ger és négyszögű rudacska alaku csiszoló, vagy fenőeszközök-nagy lapos, köszörű és simító kövek.

Vannak pecziny s nagyobb kőgyaluk, melyeknek alakja, habár rövidebbek, hasonló az „Antiquités préhist. de la Hongrie” III. tábláján levőkhez.

Balta és szekerczékhez hasonló alaku, már kevésbé csiszolt s furt kődarabok, melyeknek, úgy látszik, természetes alakja határozott arra nézve, hogy kevés munkával minő eszközzé idomítsák?

Kőkéseket, vakaró késeket s más vágó eszközöket, a közel vidék ásványaiból gyártottak; anyaguk különböző színű jáspis, melyből némely carneolba átmenő, majd meg dendrites és porcellan jáspis, jáspopad, viaszopal, szarukő, obsidian, különböző színű tűzkő s quarezit.

Tűzkő a szomszédos Lozsád község fészkes tömzeiből került ki; a közel gyógyi patak opal, jáspis és szarukő görköveket hozott.

A kőkések hossza 2-7 cm-terig váltakozik, felületök patogtatás által előállott 3, 4 sőt 5 oldallapot mutat (ez utóbbi azon-

ban ritka előfordulási eset), szélességök 5 mm. és 3 cm. közt váltakozik s hasonlóak a 86, 87, 88, 89 számú dán kőkésekhez Lubbock művében.

Ezen kőkések rövidsége, a felhasznált magkövek kicsinységétől eredhet.

A nyílhegyek hossza 18 mm. és 5·5 cm. közt váltakozik; igen szép egy picziny 18 mm. magas, obsidian nyílhegy; alakja hosszukás, holott a többié inkább levél alakú. IX. t. 7.

A lapos, kerekvégű kőkéseknek, művészi az idomítása; hasonlók Lubbock hivatolt művének 36 és 147 számú angol kőkéséhez, melyek kisebb darabjai: a 145 oldalon levő 37-ik számú „austral” késhez hasonló módon, lehettek használatra befoglalva.

A 34-ik kőkés párja, mely „Südseeaxt“-nak van Lubbock művében bemutatva, érdekes; sötét szürke három élű kőkés ez, nyélhez erősítése czéljából, 2 bevéselt rovázattal. IX. t. 2.

Van egy a 173 sz. lándzsa hegyhez hasonló, durván idomított tűzkő vágó eszköz s a 3-ik számú vakarokés párja, szintén sötét tűzkőből; egyenesre idomított éllel.

A római calculusokhoz hasonló kerekre pattogatott jáspis kőlaposkák is fordulnak elő.

Leirhatlan mindezek s az ismeretlen czélra-készített kőeszközök változatos alakja s száma.

Vannak lapos és kupalaku alyu, kisebb, nagyobb, törő, dörzsölő, vagy zúzó kövek s gömbölyded parittyá kövek.

Egy félhenger alakú porondkő eszköznek felső sima lapján, csatornaszerű keskeny mélyedés van, mely hegyes kő, vagy csonteszköz, köszörűje lehetett, vagy talán öntésre való forma. Gr. Széchenyi Béla kőkori leletek czimű művének III. tábláján, párját mutatja be a 6-ik számú ábrában.

Különböző s változatos alakja van a mag, vagy gabonatorók, dörzsölők, nagyobb köszörűk és őrlő készülékeknek. Valamennyi nagyobb s kisebb lapos kő, (liegender Bodenstein) felső lapján oval, vagy kerek mélyedés van, olyan, mint a milyen Schliem. albumának 2292-ik számú kézi malomkővének látható.

Egy kerek dörzsüregű, kisebb lapos ilyen kő, falevél alakú míg a többi inkább kerek s háromszögű.

Van egy 43 centimeter hosszú, 18 centimeter széles és 13 centimeter átméretű homokkő felső s alsó lapján oval alakú üregezéssel, mely bárha köszörűkőnek mondható, inkább talán gabonatorósához előkészítettnek látszik lenni, s más oval üregű párjaival szemben a használat még meg nem durvította, rajta a finomabb csiszolást már nem találjuk, mi azonban az anyag

durvaságából is eredhet. Élben találkozó, kup alakú mélyedéseit nem az eszközök kőszőrülése véshette beléjük, de készítve lehetnek, miután ezen mélyedések, a kő két lapjának felületével együtt finomra csiszoltak.

Van egy 40 cm. hosszú, 38 cm. széles, 12 cm. magas nagy porond kő, egyik lapján 3 egymásba folyó, kerek mélyedéssel; középső 7 cm. mély ürege lapos alyának másik felén levő kerek s két egymásba folyó mélyebb dörzsüregébe lyukadt, talán a használat folytán.

Egy másik kerek, nagy porondkőnek, mindkét lapján kerek egyes mélyedéseket látunk, szintén egymásba lyukadva; az üreg mélysége 6 cm. Ezen két utóbbi őrlő készülék, mintha korongon forgott volna.

Eredeti még egy 23 cm. hosszú, 16 cm. széles, 10 cm. magas lapos alyu kőmozsár, porondkőből, 8 cm. mély üreggel, melynek sugara 5 cm. (IV. tábla 4-ik ábrája.) Mr. Galton ismertet csonttörő kőmozsarakat.

Ilyen alakú tölgyfa mozsarakban tör ezen vidékeken ma is az oláh nép sót, mákot s kukoricza kását s „Pive“-nek nevezi tölgyfa mozsarát. Mindezen őrlő készülékeket a II. táblán bemutatott mély árok keresztiszelvény culturrétege adja.

A fejszék, balták, szekerczék, vésők, gyaluk s vésőbalták alakja, igen változatos.

Legkeresettebb eszközanyag volt: az amphibol pala, melyet a déli határhegység adott, továbbá a kékes agyagpala s szürke mészmárga, a szerpentin kovasavtól áthatott zöldkő- tuff- trachyt.

A homokkő, kovasavtól áthatva, és opalosodva van, chlorit pala, zöldes amphibol, jaspis, lydit, quarczít, syenit, diabasz és diorit kőzetből, mely a Dealu márén fordul elő, és szerpentineedett gabbro, mely kőzet csak a persányi hegységben van; azonban ide az alduna vidékiről is juthatott. Porlékony anyagot is használtak.

A fejszék alakja inkább rövid s domboru; laposabb is van.

Feltűnő egy fehér quarcz erekkel tarkázott, világos zöld jaspis 9 cm. hosszú, 4 cm. átméretű fejsze, élének hossza 6 cm, igen ritka és szép anyag. Alakja hasonló, a Lub. művében levő 100-ik számú „schweiczi“ fejszéhez.

Egy tajtkőből készült kis fejsze, talán hatalmi jelvény lehetett.

Szállításakor tört el egy remeken kidolgozott, 4 szögös tajték karika, mely inkább egy keretnek mondható. Sugara 23 mm. kerekített négyszöge kívül domboru, belül homoru; s míg az egyik szög csak egy helyen, ellenszöge már 3 helyt lyukasz-

tott. A keret oldala kívül 7 mm. széles. Elvesztett felének alsó szögén, rovátkolt díszítés volt. Talán felfűzött fülönfüggő lehetett.

A vésők alakja hasonló a dán 101 és irlandi 99-ik fejszékhez, mely utóbbit „Köcelt“ név alatt ismerteti Lubbock, csak hogy ezek sokkal keskenyebbek s hosszabbak, vagy mind két oldaluk lejtősen csiszolt, vagy lapos s ilyenkor párkányzatos élben végződnek.

Igen ritka, egy 85 cm. hosszu, 1.2 cm. széles, mindkét felén domboru, hosszú keskeny vésőcske; élének hossza csak 12 milliméter.

Legnagyobb számmal fordulnak elő, a változatos alaku vésőbalták, bárha ezeket is fejszéknek, vagy köceltnek nevezi Lubbock.

Egyik lapjok többnyire függőleges, míg a másik domboru s domboru feléhez felhajtott 6 cm. átméretű éllel; s többnyire hasonlók a 97, 98 dán fejszékhez; a legnagyobb hossza 17 cm.

Hasonlókat állított ki Br. Nyári Jenő Magyaráról az 1876-ik VIII. régészeti congressuson, melyeket az „Antiquités préhist. de la Hongrie“ ismertet, 1—18-ig e mű III. tábláján.

Két párhuzamos oldalukra szorított fakészülék csalhatlan nyomai tisztán kivehetők, mint Lub. 99. sz. „köceltje“ lehetett használatba véve.

Hosszak 4 és 17 cm. közt váltakozik.

Egy világos jaspopal véső baltának alakja feltűnő s a többitől eltérő, mert felső domboru felének csiszolt két oldala, kupalaku élben találkozik, alsó fele pedig lapos és 6.5 cm. hosszu s éle elhajlott alakra csiszolt.

A szekerczék s balta csákányok, vagy kalapácsok, hengeres alakra csiszoltak s két végük felé vékonyodnak.

Egyik csákány töredék élének mindkét picziny lapját, valamint átfurása körét, becsiszolt, körded kis mélyedések díszítik.

Egy amphibol párhuzamos élű kisebb szekereze megkezdett furása abban hagyatott, mert az egyik széle felé kihajlott.

Több ilyen félig furt eszközzészet van még gyűjteményemben, bárha igen ritka az ép példány.

Az ősrégészeti 1876-ik budapesti VIII. congressus „Compte. rendu“ I. kötetének, 87-ik oldalán Reboux ur által bemutatott feltűnő alaku csákány párja, mely ezen megyében fekvő Veczel, illetőleg „Pons Augusti“ római állótábor vársánczából került gyűjteményembe. Anyaga syenit, hossza 12 cm. furása csak megkezdett és csiszolatlan.

A kőszközök után fazékas műveiket ismertetem, melyek azoknál több mű gonddal vannak készítve; részben mégis hasonlók Toszeg, a dán konyhahulladékok és talán Schweitz czölöp építményeinek leleteihez. Az edények részletein művészi kivételű és különféle mintegy 150 féle ékítésekre találunk, bámulva leleményes mintázataikat; a trojai edényeken nem fordul elő ekkora változatosság.

Felette ritka az ép példány, s ezért csak részleteikből felismerhető edényeket s azok díszítéseit sorolhatom elő.

Vannak kerek, oval, kisebb, nagyobb tálak, tányérok, korsók, kannák, fazakok, vasak, urnák, hamvedrek, csészék, viztartók, csésze alakú tálak s más 4 és talán 8 szögű edények töredékei is.

Mind ezek fazékas korong nélkül, talán kézen készültek, ámbár egyetlen 7 cm. magas, s a római könyvtartókhoz hasonló szűk nyaku, kis fekete korsó alján, a korongról való levágás nyoma látható.

S mint ennek ellentéte, felette érdekes egy 7 cm. magas, 7.5 cm. széles négyszögű, durva korsóska, melynek kerekre idomított nyaka letört. Lapos oldalait bevéselt zíg-zug (zík-zak) vonalozások díszítik, közein pedig vörösre festett sávok láthatók. Az edény belső üregének ujjakkal történt idomítása, sajátos, egészen kezdetleges mű.

Az edények anyaga, durva és finomabb agyag, a durvábbaké kavies és poronddal vegyes, ritkán vastartalmu föld. Az ilyen kiégetett anyagu edények szilárdsága vezethette talán készítőjét a vasnak művelésire. Figyelemreméltó egy szűrő edény ilyen töredéke, mint ezen állításom bizonyítéka.

Az edények színe szürke, barna, vörös, fekete, ritkán sárgás fehér; kiégetésük vagy szárításuk minőségéhez képest.

A durvák: köröm, vagy végig huzott s benyomott kézu-jak által vannak ékítve; míg a finomabbak külsője: vagy mázzal bevont, vagy mintákkal festett s apró körök, négyszögek, vagy félhold alakú bélyeg díszítésekkel ékesek. Lencse és borsó alakú felragasztott kölemezekék, vagy szemecékkel ékesítettek, mint milyenek kivehetők Schliem. 2361-ik számú edény töredékin.

Továbbá domboran alkotott körök, vagy négyszögek és \cup alakú ékítések; ilyen formák Schliemannak trojai 1630, 3065, 1233-ik számú edényein fordulnak elő.

Mások oldalán lapos, kerek, domboru, hegyes, széles, kisebb nagyobb csücsökök vannak. Egy lapos csücsök díszítése fel-tünő, mert felső kerek lapján, 4 egymás melletti mély vonalozásra, más kettő keresztbe rovatott.

A trojai 724, 735, 742, 1450 edény diszítés minták szintén előfordulnak s némely darabon belső ékítést is találunk.

Igen szépek a rovátkolt dombor sávokból alkotott, dült négyszögek s más finoman kivitt ilyenyszerű mintázatok.

Továbbá párhuzamos függőleges szöglet vonalozások, vagy összefont koczkázatok sima közei, finoman beszurdalt vesszőcskék, ritkábban pedig pontocskákkal betöltve. (V. tábla 9-ik ábrája.)

V. tábla.

Sűrű vonalozásokból, egymás felibe alkalmazott háromszögek, vízszintes vonalokra állítva. (Az V. tábla 1-ső ábrája.)

Továbbá függőleges, vagy vízszintes irányban, kisebb nagyobb zigzag karczolatok, vagy mélyen benyomott pontokból kiinduló ferde vonalozások. (V. tábla 2-ik ábrája.)

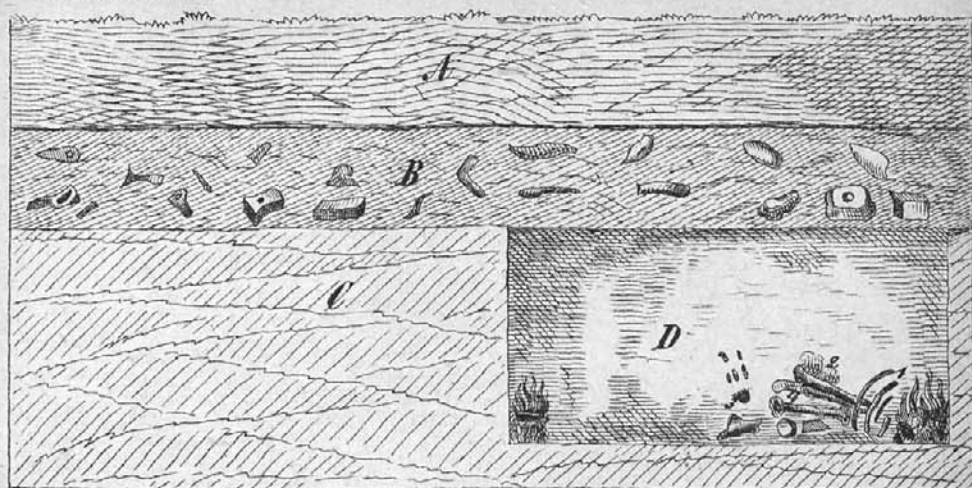
Jellemző egy 4 szögű, virágeseréphez hasonló edény töredék ékítése. Meglevő két oldalán különböző kivitelű mintázatokkal van czifrázva; első edény, mely kétféle diszítést mutat, ugyanazon egy edény oldalán.

Igen feltűnő s ritka edénydisz van egy finom, párkányzatos nagyobb urna darabján, melyet a legfelsőbb culturrétegben találtam. Világos sárga alapra kisebb nagyobb holyagoeszkák vannak beégetve, a mely ily formán előkészített alap felsőjére: nagyobb zig-zug vonalok vannak vörösre festve.

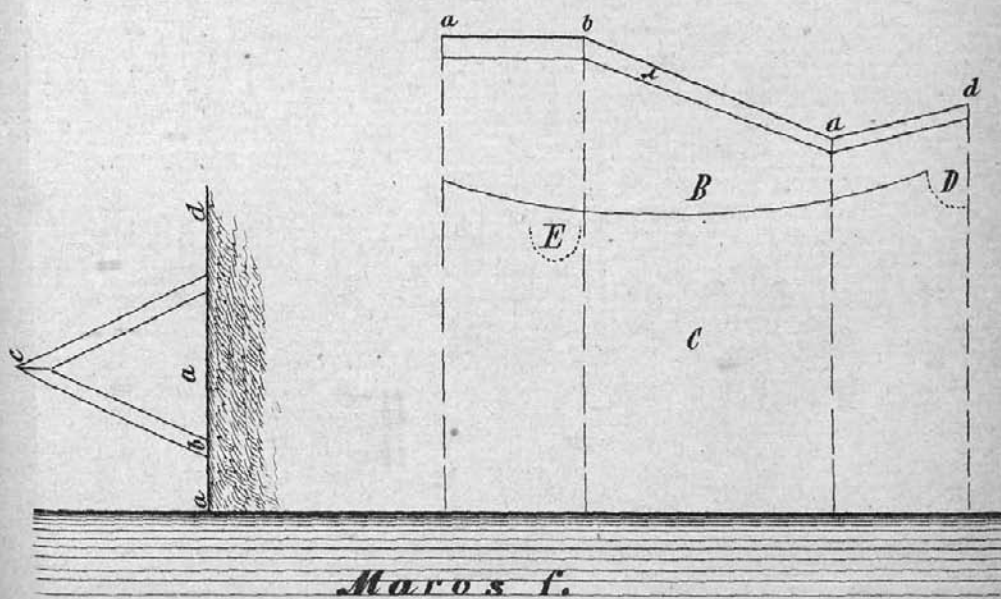
Feltűnőbb festett edény: egy finom agyagból készült, barna tál töredék; oldalán alig észrevehető csücsök disz, felső szélén pedig feketére festett sáv, melyből szögletvonalozás formák vannak aláfelé ujjal durván mázolva. (V. tábla 10-ik ábrája.)

Egy másik darabon szurok fényes, fekete festés nyoma van.

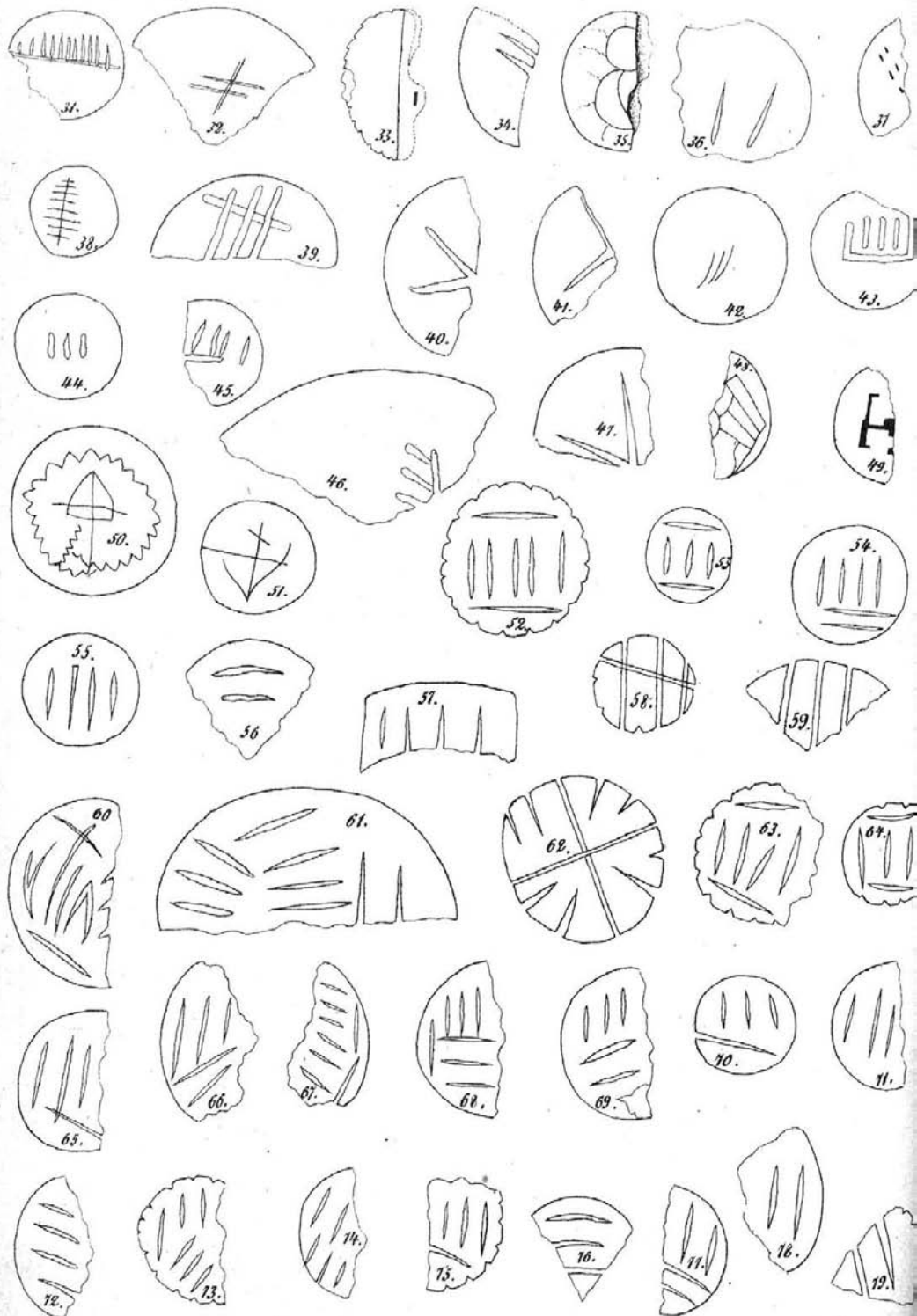
II. tábla.

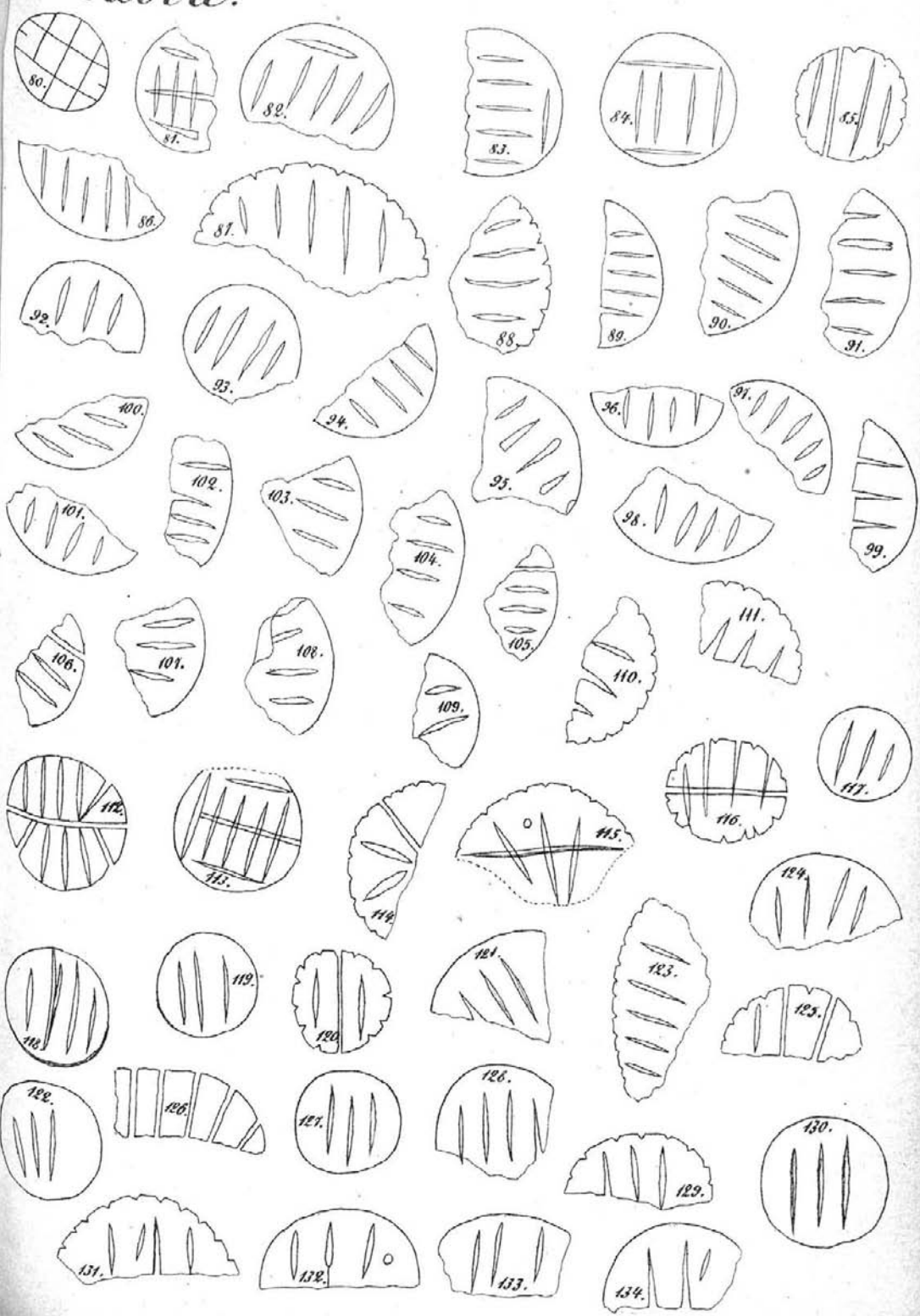
III. tábla.

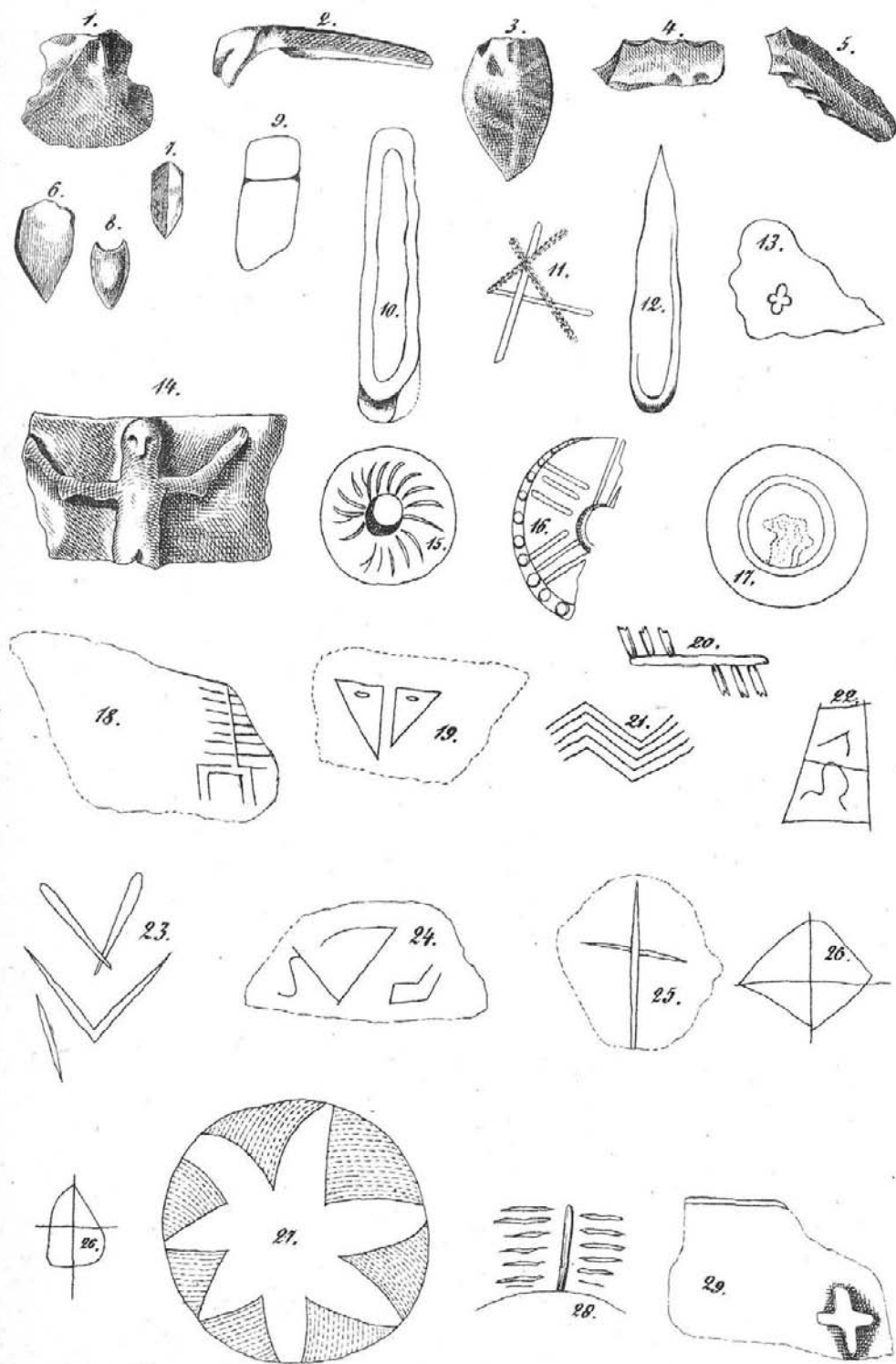
VIII tábla.

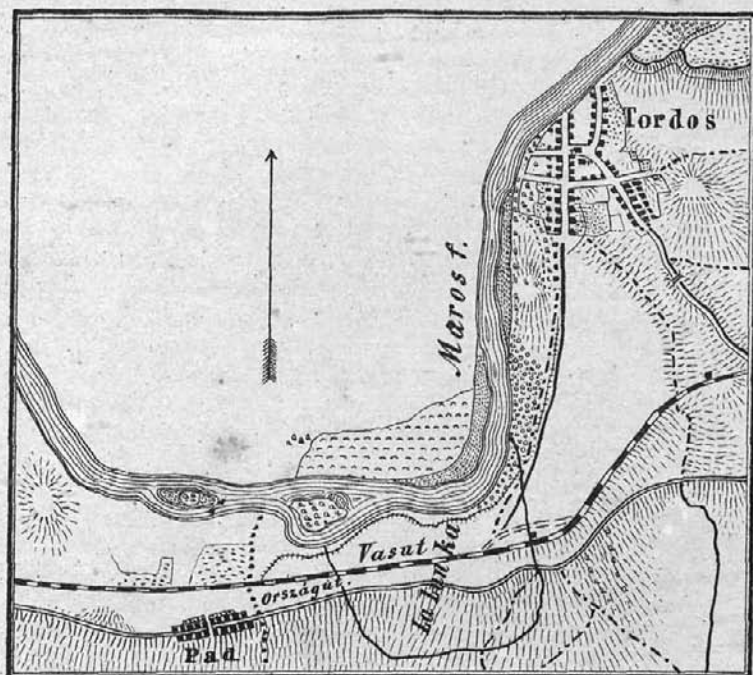
VIII tábla.

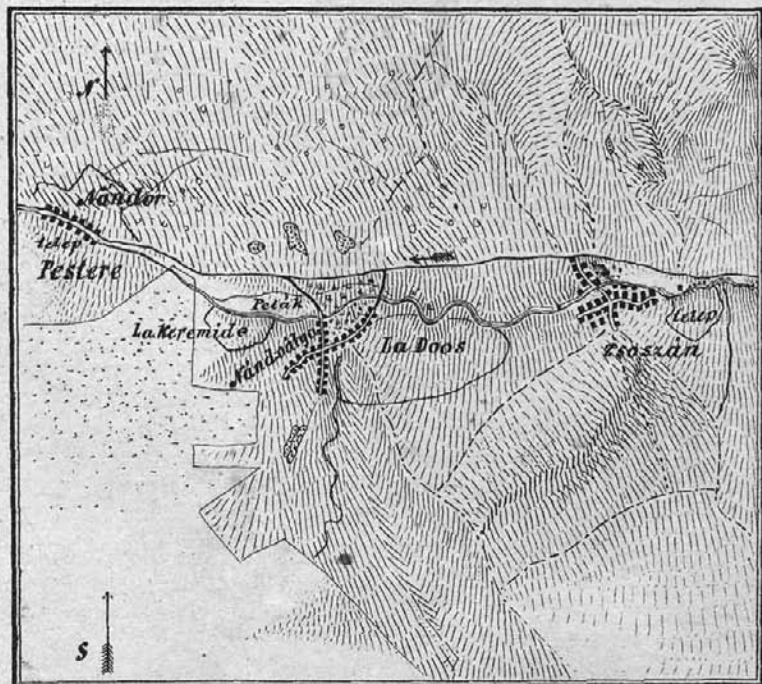
IX. tábla.

Itábla.

Xtábla.

Egy más sárgás fehér, nagyon finom agyag töredéken, különböző irányban, vörösre festett rézsutos vonalozások vannak, görög minta. (V. tábla 12-ik ábrája.)

Egy barna vörös agyag edényrészlet koczkázatos diszítése, igen ritka. Egyes sima koczkák lapján beszurdalt vesszőcskék; míg váltva más koczkák vörösre vannak festve.

Egy picziny finom agyag fazékrészlet, függőleges apró vonalozásokból alkotott, rézsutos sávjai felett: sorban felragasztott, lencse alakú, agyag körlemezek vannak.

Egy más darabon pedig ilyen agyag szemesekből nefelejts alakú virágdísz van kirakva.

Felragasztott borsó alakú dombor szemesekből pedig, dült koczkázatok kirakva.

Igen szépek, a csésze alakú, mázos kis tálok, római mintára.

Nagyon érdekes egy 9 cm. magas kerek, inkább csésze alakú felfelé kevésbé szűkülő agyag edény, a 4 oldalán levő 4 csücsök nyílata, a felfüggesztő sinor használatát mutatja. Hogy füstölő edény lehetett, bizonyítja azon görkő is, melyet benne találtam; mit nem a véletlen sodorhatott bele, miután az csak alig behelyezhető az edény nyilatán. (Ezen görkövet forrón tehettek a füstölő anyagot tartalmazó edényre). Mellette volt a csontleleteknél ismertetett 38 cm. hosszú, kerekre görbült özszarv, melynek felső végén megkezdett üregezés van.

Egy vörös, finomabb agyag, tört nagy edénynek, 14 cm. hosszú, oval, 2 szögre alkotott vastag, párkányzatos, szűk nyaka van: 2 cm. sugáru picziny, kerek nyilattal.

Egy vörös edényaly töredék belseje, feketére égetett; lapos alján a champagnei üvegéhez hasonló betüréssel.

Azonban az edények remeke egy barna agyag nagy tál lehetett, megtalált darabjáról ítélve, mérete 50 cm. sugárt jelez. A tál darab felső szélének külsőre, égnek emelt karokkal, egy emberi alak van domboran kidolgozva s mert lábainál törött, már csak 8 cm. az alak magassága. Mely ha Ist ennőt ábrázol, templomi edény lehetett. Ily nagy időre vezethető a dombor műveknek készítése. (IX. tábla 14-ik ábrája.)

Egy más picziny tálon. ritka diszítést látunk; felső szélnek csipkézete recézett; míg mások szélnek öblös kivágásai egy, vagy gyakran két szögű, felnyuló diszítéseket alkotnak. Ilyenek az „Antiquités préh. de la Hongrie“ 1876. XIX. tábláján levő 6 és 9 számú edényein fordulnak elő.

Sajátságos edényaly töredékekre találtam, a mely 3 szögű alapon madár fejét tüntet fel, szélire domboritott 2 szöge, a füleket, a harmadik pedig hegyes állat mutat; míg alsó lapján 2

lyukasztás, a szemeket jelöli. Bagoly fejhez hasonló ilyen edény alylapok is vannak.

Némely ilyszerű edényaly külső kerületén pedig, az emberi arcz egyes darabjait — különböző alakításban, domborun idomítva felismerhetjük.

Schliemann 2673, 1050, 1441, 806-ik számú edény töredékin láthatók ezekhez hasonló ember arcok.

Az edény fülek, fogantyuk, végtelen sok alakváltozatokat mutatnak be, s többnyire magokból az edényekből vannak alkotva, ritkán pedig felragasztva.

Néha több fül, az edény oldalára körben egymás mellé vagy sűrűn egymás felibe alkalmaztatott, talán csak mint edény díszítés.

Vannak kézi használatra alkotott kerek és 4 szögű nyilattal bíró edényfülek; a kicsinyített, tüfoknyi nyilatuk pedig csak képleges díszítések lehettek; a domboruknak külső lapjain különböző ékítésű minták fordulnak elő.

Schliemann albumában 2863 sz. edény, 2 nyilatú fülének párja meg van; továbbá párkányzatosak, sőt egy domboru széles fülen még kereszt nyilat is van, mely az edény oldalára keresztbe lehetett alkalmazva; többféle madár orrak, elefánt, boszoros, macska, kos és különböző állatok fejéhez hasonló fülek, inkább fogantyuk fordulnak elő.

Az edény fedők simák, vagy csifritottak, gyengén kupalakuak; fogantyujuk: fül vagy gomb. Egy kisebb díszítettnek szélén levő 2 átlukasztás, a felfüggesztő sinor helyét jelzi, melyen át az edényhez lehetett fűzve. A laposak durvák, s talán inkább nyomtatók lehettek.

Vannak 8 cm. magas agyag tárgyak, melyeknek alsó s felső része, talpas ivóedény alyához hasonló, mindkét lapján homorú mélyedéssel, talán érzéztetéshez alkalmaztatott.

Továbbá üveg dugaszhoz hasonló kisebb-nagyobb agyag tárgyak, melyek agyag edény üregezők lehettek.

A kupalaku háló vagy szövöszék nehezékek, mint a Schliemann 93-ik tábláján levők, felül átlukasztottak, talán dobásra is használhatták fonal segítségével.

Egy 9 cm. magosnak felső átlukasztására 2 oldalt, a felfüggesztő sinor használata, olyan mély nyomokat koptatott, hogy bizony nehezéknek mondható.

Egy 12 cm. magos lapos nehezéken, apró keresztvezések vannak.

Többféle szűrő edények részlete fordul elő s eltört edények cserepei, melyek mint az 1 és 4 xosak kerekre vagy 3 szögösre vannak csiszolva s átlukasztva. Talán fülen függőknek vagy gyöngynek használhatták.

Egy törött ivó edény talpát, kis csésze alaku tállá csiszolták.

Egy krajezáros nagyságu, sárgás fehér, finom agyag pénz alaku tárgyat is találtam.

A talpas ivó edények vörös mázosak, belseje valamennyinek fekete; egyetlen ép példány sem fordult elő. Teljes alakját, csak egy nándorvályai talpas ivó miniatúr edény mutatja be.

Egy 7 cm. magas ilyen kehelyszerű kis pohár részlet, vagyis ivó edény, meglevő egyik külső oldala kereszt s más egyes vonalozásu jegyekkel díszített, mi lényeges előfordulási körülmény lehet arra, hogy ivó, vagy áldozó edényeikre is alkalmazták a kereszt jegyet.

Egy ilyen nagyobb ivóedényrészlet, belső közepének alyán, benyomott kis kerek üreg van, melyből a nap sugaraihoz hasonló vonalozások bevése, szerte ágognak, Schliem. albumában a 3338, 452-ik carousseleken láthatni hasonló képét a napnak, melynek magyarázata szerint, nem valószínűtlen, hogy ez a nap oltárára készített tárgy lehetett.

A számtalan kis vasak, fazékok, csészek simák, vagy apró csücskökkel vannak díszítve, mint Schliem. albumának 1212, 1219, 1949 kis vasai.

Egy 12 cm. magas fazék egyik felén fül helyett horog-szerű fogantyú van, oldalán 2 kis csücsökkel.

A kis csészetalak, Schliemannál 3, gyűjteményemben 4 lábon állanak. Rövid, lapos, hosszú, vékony, emberláb s madár orr alakokra alkotott sima s díszített edénylábak vannak.

Egy 4 lábú kis csésze, Schliemann 472 számú edényéhez teljesen hasonló; csak hogy belső üregén, nincsen meg az azon levő karczolatok. Az „Antiquités de la Hongrie” 1876. XIX. tábláján levő 4-ik számú csésze tálcához is hasonló; az ugyan-ezen táblán levő 6-ik számú edénynek díszítése is előfordul.

A római haltartó nagy edényekhez hasonlóan átlukasztott, vörös durva agyagrészletek, itt is fordulnak elő.

A talak kisebb nagyobb részletei között egy „terra sigillata”-ból készült arezoi fényes vörös tál töredékét találtam, mely igen szép példány.

Egy finom fekete nagy tál töredék oldalán, díszített domború párkányzat van; egy piciny tányéron pedig dombor bélyegzés (IX. tábla 17-ik ábrája). Hasonlón bélyegzett tárgyak Schliem. albumában a 3348, 3353, 529, 3465, 2915, 2975 ik számok alatt fordulnak elő.

Felette durva, lapos, nagy talak vannak. Az alig 2 cm. mélyek pedig inkább tálcáknak mondhatók; ezeknek alyán

nádfonás (V. tábla, 5-ik ábrája) míg más edényeken készített minta benyomata látható.

Ezen durva tálak felső szélire öblös szopókák vagy tölcésérek vannak idomítva, melyek talán az olvasztott érez kiöntésére használtattak.

Az apró fületlen fazékok, csészék, egész sorozata van. Milyenek Schliem. 100 számú tábláján láthatók. Ezek lehetnek Schliem. szerint, a folyó éreznek mértékei.

Két darab 6 cm. hosszú tölcésér alaku agyag tárgyat is kaptam; egyik lapos, míg a másik Schliem. 3292, 3295 számú tölcéséreihez hasonló. Ezeket át önthették szerinte az érezet előbb picziny edényeikbe s azokból a mintákba.

Igen feltűnők azonban az agyag bálványocskák, melyekhez hasonló kőkorszakbeli telepekről még elő nem fordultak, kivéve a nándorvályait, melyen egyetlen példányt találtam.

Az 1-ső egy 8 cm. magas, 3 cm. széles ép bálvány (VII tábla 13-ik ábrája). Polált gyerek, bika, medve, vagy farkashoz hasonló fejjel. Arcza elmosódott, feje hátra csucosodik; szemét 2 pont, kidomborodó orrát s száját görbült vonal jelöli.

Két kezén, melyek gyomrára egymás mellé vannak fektetve, 4 ujj vehető ki; bal karja hosszabb, s jobb kezével, mint ha egy kis kerek tárgyat szorítna magához; mely alatt a két keresztbe menő vonal, a pola kötélként jelezheti, (mert a megkötözött german farkast nem ábrázolhatja.) Míg a hát alsó részén 2 vízszintes vonal között, zig-zug vonalok vannak, talpán egy római V forma karczolatot mutat.

A 2-ik egy 5 cm. mag s, 3 cm. széles kis ép vörös agyag bálványocská (VII. tábla 8-ik ábrája.) A szemek és száj, a homlokot képező részen 3 pont által van jelölve. Két karját, picziny nyilattal bíró, edényfűl alaku idomítás képezi. A nyak ékítése 3 egymás feletti szöglet vonalozás; mint milyen a danzigi museum egyik emberarcz urnáján levő diszítés, mely Dr. Berendt pomerani urnákról kiadott művében a 28-ik szám alatt ismertette előfordul.

A 3-ik egy 8.5 cm. magas, 7 cm. széles vörös agyag bálványfej (VII. tábla 10-ik ábrája). Arczélén az orrot képező kidudorodás, törött; s a rajta két helyt előforduló átlukasztások, a szemek és száj helyét jelölik. Nyakát megszakasztott szöglet vonalozások, sima közére szurdalt vesszőcskék diszítik. A hátra csucosodó koponya hátrészének szélire, körben 6 helyt belyukasztás van; valószínűleg az akkori tolldiszítést tünteti fel, mely ma Afrika indianjainál látható s Egyiptomra vezethet.

A 4-ik egy emberi szobrocscsa dereka, világosabb szürke agyagból 6.5 cm magas, 7 cm. széles. (VII. tábla 6-ik ábrája.) Két karját, a vállak helyén, kicsücsorodás jelöli. Mellén szöglet vonalozások más apróbb karczolatokkal láthatók, a derék hátrészének baloldalától a jobb vállnak induló 5 rézsutos vonal, határozottan a ruha redőzetét jelöli. A testhez álló szűk ruhának talán akkori díszítését tünteti fel.

Az 5-ik egy 5 cm. magas, 6 cm. széles majomhoz hasonló vörös agyag emberi fej. (VII. tábla 12-ik ábrája.) Orra, szeme és homloka feketére égetve, (a mi az aethiop kifejezés, vagy talán eredetéhez is vezethet.) Areza benyomott, hosszú vékony orra pedig a szájig nyulik; kis szemei hosszú vágásuak, szája picziny s álla benyomott. Törpe homloka felett, a fej közepén egyenes vonal van, melyből két felé sorban aláhuzott vonalok felismerhetőleg nyakig érő haját ábrázolnak. Jobb füle kicsiny, míg a bal az állig nyulik, ez azonban törött.

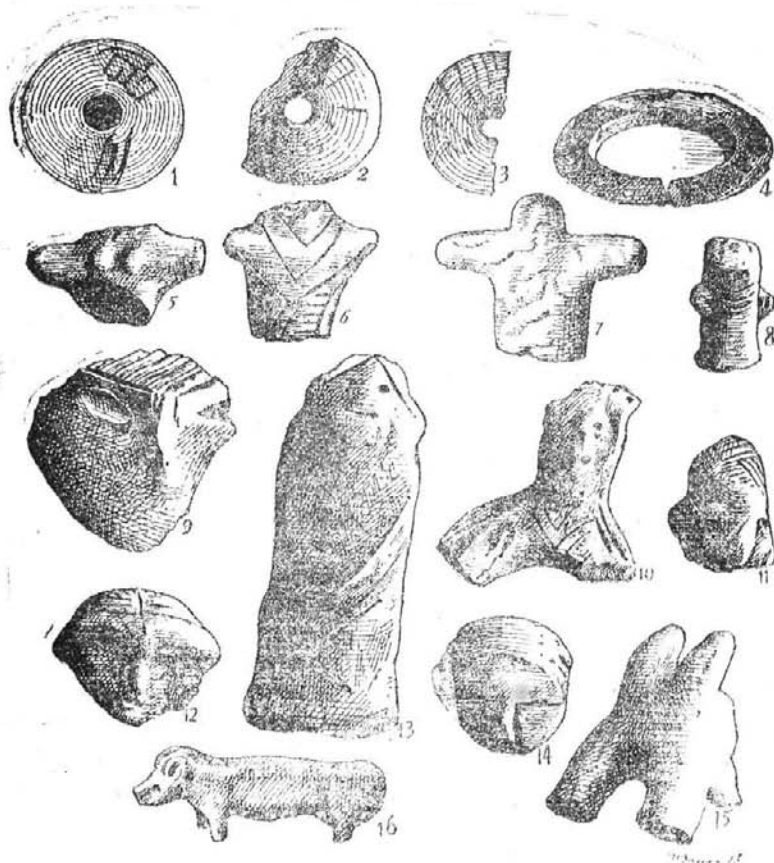
A 6-ik egy 4.5 cm. magas, 5 cm. széles barnás vörös fej (VII. tábla 14-ik ábrája.) A szemeket 2 vonalozás ábrázolja; ezekből párhuzamosan vont, függőleges vonások, az orrot képviselik. Kivitele kezdetleges. A kopasz fej párkányzatos magas homloka felett. A koponya jobb és balfelének 2 kőrén, a fülek felett 3-3 belyukasztás, összesen tehát 6 látható, mely szintén tollviseletet tüntethet fel. (Ezen 3 utóbbi bálvány fejfördékeket sphynx fejekhez hasonlíthatni.)

A 7-ik egy 4.5 cm magas, 3.5 cm. széles vörös agyag fej. hasonló a chinai bálványoeskákhoz (VII. tábla 11-ik ábrája.) Két vonalozás a szemet, kis kidudorodás az orrot ábrázolja, Két hosszan alányúló szöglet vonalozás a szájat, vagy állkapcsot jelöli; két kis karja törött. Hátra felsücsosodó fején, hasonlóan felhalmozott hajviseletet látunk, mint e megye erdőháti oláh nőinél. Ezen kertelés forma fonás bű másolata meg van az 552-ik számú trojai bélyegzőn Schliem. albumában. Megjegyzendő, hogy a haját ábrázoló vonalok üregei vörös és fehér anyaggal vannak kitömve, ép úgy, mint a trojai tárgyak ékítésénél előforduló vonalozások mélyedései. Hátrészin 3 egymás feletti megszakított, zig-zug vonalozás van. Valamennyi jobban alakított s szebb Schliem. bálványoeskáinál.

A 8-ik egy 8.5 cm. 9.5 cm. széles világos szürke tályoggal vegyített agyagból való emberarcz urna darab. (VII. táblája 9-ik ábrája.) Egyiptomi arez, rézsutos mély, és hosszu vágásu szemekkel; orr. tömött, szája, homloka nem látható. A szemek feletti lapos koponyán keresztül, balról jobbra; ferde mély vonalozások, haját tüntetnek fel. Hazánkban ez az első arezurna darab!

E megye oláh leányai ilyen formán viselik hajukat, szintén balról jobb felükre fésülve.

VII. tábla.

A 9-ik egy 9 cm. magas, 5 cm széles, fekete agyag szarvas állatot jelző tárgy (VII. tábla 15. ábrája), mint edény-fogantyú, hasonló a trójai 2952-ik számú tárgyhoz. Lindenschmidt bronzból, ehhez hasonló kettős állatokat mutat be Eppach és Cervetri vidékeiről.

A 10-ik egy 8 cm. hosszú barna állatocska, sovány kutyát tüntet fel. Br. Nyári Jenő pilini, hasonló leleteit, az „Antiquités préh. de la Hongrie” 1876 XIII tábláján 10-től 15 számig mutatja be (VII tábla 16-ik ábrája).

A 11-ik egy 5.5 cm. magas, 2.5 széles, szürke homokkő darab. Hasonló leleteket Schliem. a 604, 608, 3064, 3472 számú tárgyak alatt, Vischnu idolja gyanánt mutat be. A fejet jelző bevágás, kereken, fehér kemény anyaggal tömetett ki (IX. tábla 9-ik ábrája).

Egy 7 cm. magas nyaku lófej, sárgás alabástromból Herepey Károly nagyenyedi gymn. tanár úr birtokába jutott innen, meg egy sérült agyag bálványocska, mely 7 cm. magas és mindkét karja törött, arcza hasonló a VII. tábla 11, 14ik számú bálványaihoz. Sándor János úr birtokába pedig egy 5 cm. hosszú, disznó alakú barna agyag állatocska, melynek háta nagyobb zig-zug vonalokkal díszített; kitátolt szája, a Delphinéhez hasonló; ennek párkányzatos felső széle pedig átlukasztott, valószínűleg felfüggesztés céljából.

És most bemutatom azon 2 drb. ép, és 3 drb. törött felett érdekes agyag kereket, melyek karczolatait, Schliem. albumába a görög uralom előtti trójai culturréteg egyes leletein feltaláltam.

Ilyen leleteket eddig csak Bianconi tanár ismertetett Schliemann szerint, a modenai muzeum, és G. Gozzadini gyűjteményiből, melyek villanovai lelhelyét, K. e. 700 évre felvihető telepnek képzeli.

Schliemann pedig Trójából, caroussel elnevezés alatt inkább a kerék agyához hasonlítható, agyag kerekeket talált, különböző, bekarczolt rajzok, s jegyekkel ékítve.

Azon körülmény, hogy e tárgyak halommal fordulnak Trójában elő, s egyikén sem vehető észre semmiféle használat nyomára; továbbá, mert a „Rigveda“-ban kerék symbolisálja a nap szekerét, ezeknél fogva, a nap oltárára készített áldozati tárgyaknak tartja Schliemann, üregében a central napot képzelvén, melyet alkalmi vallásos mondatok, symbolicus jegyeivel köröztet. Az általa hivatolt indologok e tárgyakat, az ősz ázsiai faj képleteinek ismerik el. A vallásos jelentőség tehát, itt is, talán megállapítható.

Az első egy ép, vastag, vörös agyag kerék, karczolatai, a sebesen forgó kerék küllőit, vagy a nap sugarait ábrázolhatják (IX. tábla 15-ik ábrája). Ugyan ilyen jegyek vannak (hasonló

értelemben Schliem. szerint) a trojai 450, 2394, 2451, 2415, 336, 385 és 3226-ik carousseleken Schliem. albumában bemutatva.

A 2-ik egy ép finumabb, vörös agyag kerék (VII. tábla 1-ső ábrája). Symbolumai más jegyekkel vegyítve, a 344, 333, 161 számú canousteleken fordulnak elő. A használat nyoma, ezen agyag kereken sem tapasztalható.

A 3-ik egy tömött vörös agyag kerék (VII. tábla 2-ik ábrája), jegyei a 452, 166, 105, a 111 stb. carousseleken fordulnak elő.

A 4-ik egy tömött barna agyag kerék (VII. tábla 3-ik ábrája) jegye a 2631, 2517, 2536, 39, 252 tsb. carousseleken van meg, míg

az 5-ik egy tömött barna agyag kerék (IX. tábla 16-dik ábrája), melynek vonalozásai pedig a 391, 26, 111 carousseleken felismerhetők.

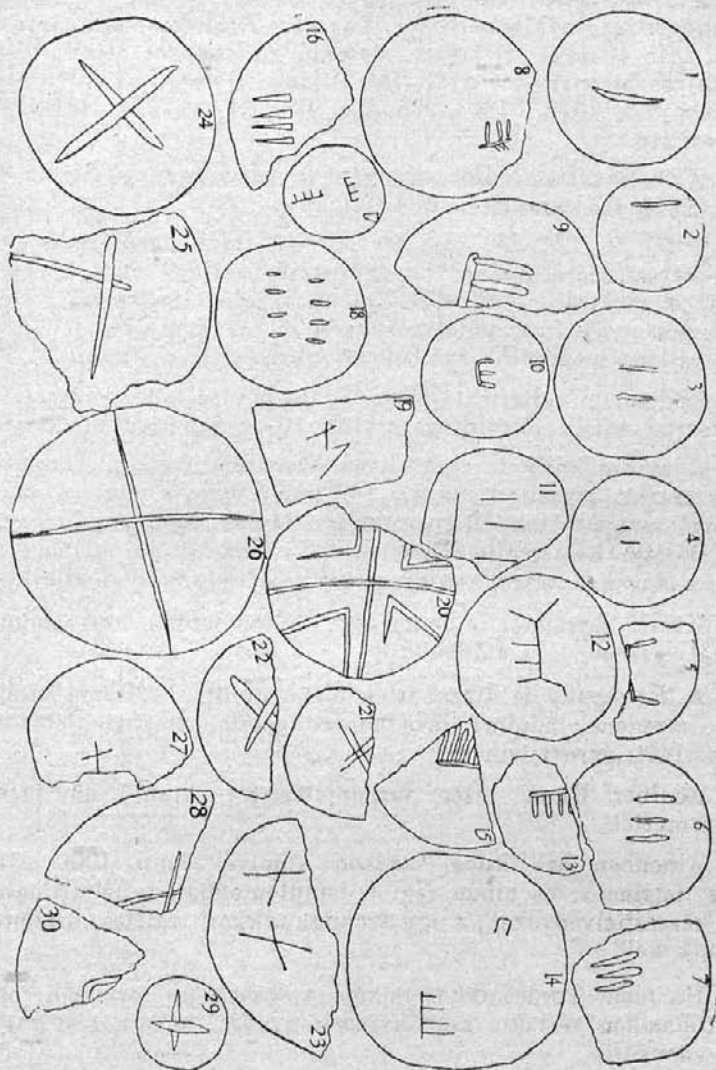
Ezen carousselek symbolumaiból még sok felismerhető, a gyűjteményemben levő tordosi törött edények alsó síma lapjain, melyeket midőn a VIII. régészeti congressuson Budapesten, több külföldi régésznek bemutattam, a készítő bélyegének, vagy edény-mérték jegyeinek nyilvánították.

Csak Koperniczky, Kollmann és Schmidt Valdemar urak ismerték már el akkor vallásos jelentőségüket, melyet mint mondták: temetkezési, vagy oltár-edényeik alyára alkalmazhattak.

A 134 drb. eddig talált edény alyon előforduló különböző symbolumok, melyek a VI. és VIII. táblákon láthatók, következő carousseleken találhatók fel Schliem. trojai gyűjteményében:

Az 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7-ik számú tordosi edény-alyok jegyei, a mint a VIII. tábla ábrái bemutatják, megvannak Schliem. 232, 451, 123, 111, 132, 2406, 452, 4552, 2552 stb. carousselein.

A 14, 15, 13, 17-ik számú tordosi edény-alyok jegyei, Schliem. 2541, 2605, 279, 2826. 281, 156, 3150 stb. carousselein, mint: fésű, vagy oltáron égő tűznek lángjai, vannak az indologok által ismertetve. A VIII. tábla 31-ik számú tordosi symboluma; azonban tökéletes rajzát adja az oltáron égő tűz lángjainak.

VI. tábla.

A 10-ik számú tordosi edényaly jegye, Cleopatra obeliskjén is előfordul, valamint Schliemannak számtalan caroussélén.

A 11-ik számú tordosi edényaly jegye Schliem 3229 caroussélén, vegyesen más jegyekkel látható.

A 12-ik számú edényaly jegyet, Finály Henrik úr, egy ló kezdetleges rajzának ismerte fel. Tekintve Schliemannak carousselein, más állatokat feltüntető hasonló kezdetleges rajzait, állítása teljes bizonyítékot nyer. Más állatok ilyeszerű primitív rajzai vannak Schliem. 3143, 288, 296, 198, 37, 35, 245, 3413 stb. carousselein.

A 20-ik számú tordosi edényaly jegyei, megvannak Schliem. 2623, 2955 stb. carousselein.

A 22, 24, 25, 26, 28, 29, 40, 47 számú tordosi edényalyak keresztjezei Schliem. magyarázata szerint, mint 2 egymásra tett fadarab, a tűz dörzsölés által való élesztésinek képlete lenne, mely, az indologok szerint, az ősz árják faj népei által, vallásos mondatok symboluma gyanánt használtatott.

Schliemann „Bericht“-jében E. Burnouf által, az egyszerű † keresztet chinai jelentősége szerint, 10-es számnak ismerteti.

A jobbra hajlított végű ilyen keresztet pedig, sanscrit szótár szerint „svastica“ az az, „jól van“, vagyis, mint a béke jelvényét magyarázza. Magyarországi leleten tudtommal eddig csak Majláth Béla gyűjteményebeli és a baráthegyi barlangból került edényen és agyagkorongon fordul elő hasonló keresztalak.

Kiváló figyelmet érdemel egy kidomborodó keresztidom egy tál cserépen (IX. tábla 28).

A *Ramayana* is ilyen értelemben említi, a Rama király hódító seregének hajóin levő keresztjezeit, melynek létezése Kr. e. 1400 évre felvihető.

Adalbert Khun, ezen tűzgépjelvényt „Arani“ elnevezés alatt ismerteti.

Athenben levő atticai vasakon, melyek kora 1000 évre Kr. e. felvihető, és hindu régibb templomokban is feltalálhatni ezen keresztjelvényeket; s így azoknak akkori vallásos értelmét hinnünk kell.

Ha tehát Tordos akkori lakója az őszárja faj törzséből volt, ily értelemben véshette ezen keresztjeget, temetkezési vagy oltár edényeire.

Az említett tordosi edényalyak keresztjezei, különbözőn alkalmazva, de valószínűleg ugyanazon egy jelentőségben, más vallásos mondatok jegyeivel vegyesen fordulnak elő Schliem. 549, 559, 548, 250, 400, 242, 541, 2806, 3092, 3111, 2642, 2983, 2513, 456, 2385 stb. tárgyak, és carousselein. A két

egymásra tett fának azonban csalhatatlan ábrázolása: a 25-dik számú tordosi edényalak karczolata.

A 27-ik számú tordosi edényalak jegye, mely 3 egymás feletti pontozat, Schliem. 2631, 28, 228, 320, 541, 2608 carousselein is fordul elő, s persa ékirásban „királyi fenségét jelent, Schliem. magyarázata szerint, mely kifejezés itt, a Mindenható fenségire vonatkozhaik.

A 35-ik tordosi, tört edényalak karczolata, báb-alaknak lehet részlete, mely fejet és derekat ábrázol, és Schliem. 2899-ik bálvány rajzához hasonló.

A 28-ik tordosi edényalak karczolata pedig Schliem. 3404, 258, 475, 136, 252, 255 stb. carousselek hasonló rajzai, s magyarázata szerint: a menyeyei táplálékot adó, szent „Sóma“ fát (élet fát) ábrázolhatja vagy is jelentheti, melytől talán a mai karácsony fa eredhet.

Az 52, 53, 54, 64, 84, 87, 43 stb. tordosi edényalak symbolumai a VIII. táblán, az egy, vagy több vonalos 3046, 3292, 3273, 3092, 3229, 3092, 3229, 3288, 232, 208 stb. trojai jegyekhez hasonlíthatók.

Feltűnök még a 112—116, 118, 120, 126, 131, 132 és 134 sz. tordosi edénysymbolumok; a 117 sz. alatti jegy egy 6·8 cm. magas barna kis agyag tálnak az alján van, a melynek sugara csak 5 cm. és a melynek oldalán 2 csücsök díszítmény van.

Miután ezen karczolatok edényalak is, kevés távolságban egymástól, az agyag bálványok közelében fordulnak elő, következtetni lehet, hogy ezeket is mint oltár tárgyakat, dobhatták ugyanazon egy helyről szét, a telep pusztításakor.

S mivel ezen tordosi edényalak karczolatokat más jegyekkel vegyesen látjuk alkalmazva, a trojai carousseleken kétségtelenül vallásos mondatok symbolicus jegyei lehetnek, és nem csak a készítő bélyege Voss szerint, vagy edény mérték jegye, Schaaffhausen szerint, miután ugyanazon egy jegy, egyaránt fordul elő kisebb vagy nagyobb fazékon.

(Folytatása köv.)

Elemi iskolázás Hollandiában.

Hollandia a népiskola egyik régi hazája. Hogy kedvelt hazája is, a végre elég Cuvier, Noël és Cousin nevét fölemlítünk, kik közül amazok 1871-ben és az utolsó 1836-ban láogatták meg a hollandi iskolákat s mondták el róluk jelentéseikben, hogy mily becses és értékes intézetek azok a társadalom jóllétére s a népszabadság fentartására.

A szabadság e régi hazája közelebbről változtatta meg népoktatási törvényét. Az új törvényt azonban a parlament „a

mindeneket megvizsgáljatok“ olvhez híven, csak heves vita után fogadta el, mely vita a társadalomban is nagy hullámokat vert. A mult év nyarán (1878. jul. 18.) elfogadott törvény a régi népoktatási állapotokat javította s ránk magyarokra nézve is fölötte fontos tudni, hogy mely állapotokon javított az új törvény s miben áll a javítás lényege. E rövid jellemzésben Stein-Parvé mult évben megjelent következő munkájára támaszkodunk: „Organisation de l'Instruction primaire, secondaire et supérieure dans le royaume des Pays-Bas“.

A francia forradalom Hollandia népiskolai törvényhozására is jótékony hatású volt Hollandia nemcsak abban volt szerencsés, hogy Franciaország szomszédságában esett; hanem abban is, hogy a forradalom diadalra jutott nagy elvei fogadtatására, e század elejétől fogva mindég voltak oly kitünő fiai, kik a népnevelés ügyéért szavokkal és szívökkel síkra szálltak. Közoktatási minisztere nem volt és ma sines Hollandiának, közoktatási ügye a belügyminiszterium egyik osztálya kezébe van letéve. És ez osztály vezetése, e század eleje óta mindig oly szerencsés és szakavatott kézben volt, mint egy Van den Ende, Kappeyne stb. Van den Ende, ki egy negyed századnál tovább volt a közoktatásügy vezetője, 1805-ben nyújtotta volt be a köztársaság képviselő testületének azon törvényjavaslatot, mely 1806-óta csekély módosítással egész 1848-ig érvényben volt. E törvény kétféle iskolát ismert el: köziskolát azaz olyant, mely az államtól, a tartománytól vagy a községtől segélyt kap, és magániskolát, melyet egyesek sajátjokból tartanak fenn: azonban mindkét fajta iskolát csak a tartomány kormányzósága engedélyével lehet állítani. — A vallásitanítás kérdésében, az említett (1806-iki) törvény következőleg intézkedik:

„A köziskolákban úgy legyen szervezve az oktatás, hogy a növendékeket minden társas és keresztényen erényre előkészítse. Valamint intézkedni kell arra nézve is, hogy a tanulók saját hitfelekezetök tantételeiben is kellő oktatást nyerjenek; de a vallásoktatás e részét nem végezhetik a rendesiskolatanítók“.

E szerint a köziskola vallás tekintetében keresztény irányzatú és szellemű volt, úgy azonban, hogy a dogmák tanítása elől elzárkozott. A köziskola e minőségét a holland szabadelvűek „semleges“ (neutre) szóval jelölték.

1848-ban a törvényhozó testület új törvényt szavazott meg, mely az 1806-iki törvényt a tanszabadság elvével bővítette. E törvény értelmében az az előtti felsőbbség engedélyétől függő magániskolák szabad tanintézetekké váltak, az egyesek és hitfelekezetek iskoláiban tetszés szerint minden dogmát szabadon lehetett tanítani. Amde az állam ugyanakkor megtartá a köziskola semleges jellemét, melyet a törvény egyik cikkelyében így fejezett ki: „A közoktatást

e törvény oly módon szervezi, hogy senki vallásos meggyőződését ne sértse“ Továbbá „A felső s ő g gondja, hogy egész királyság-szerte mindenki elégséges (suffisante) oktatásban részesüljön.

Az „elégséges“ oktatás értéke és mértéke meghatározása tömérdek vitára adott alkalmat. Vajjon, ha valamely községben egy vagy több szabad iskola padjaiba beférnek a község gyermekei, elégségesen van-e gondoskodva ezzel ott a népoktatásról, és az állam kibújhat-e a szabad iskolák mellett egy köziskola felállítása kötelezettsége alól? — és ha igen, vajjon a szabad iskola, mely oly fontos szolgálatokat tett a köznek, nem tarthat-e igényt a község vagy más közpénztár segélyére? — végre meddig terjed vallás dolgában a köziskola neutralitása? Vajjon e semlegesség öszszeférhet-e a keresztyén erények oktatásával? kérdés némely liberalisok; s vajjon a köziskolának, hogy erkölcsösítő szerepét méltóan betölthesse, nem kell-e okvetlenül felekezeti valóságosnak lenni? — mondák az ultra protestánsok és katolikusok.

E kérdések orvoslására illetőleg enyhítésére 1855-ben egy szabadelvű miniszterium a következőt javasolta: „Az oktatás arra czéloz, hogy a növendékekben az erkölcsös és vallásos eszméket felköltse. A tanítóknak kerülni kell minden oly tanítmányt, melylyel bármely egyház hivei meggyőződését sérthetnék. A vallás tanítás a hitközségek dolga, melyek e végre az iskola helyiségét a rendes tanórákon túl, de csupán az iskolába járó növendékek számára, használhatják“.

A törvényhozó testület többsége elfogadta e törvényezikket; de a kisebbség annál hevesebben támadta meg, mint a vallásos érdekek megsértőjét. A képviselők egy része a vallásos és erkölcsös eszmék helyett az 1806-iki tv. „keresztyén erkölcsök“ kifejezését kívánta, mások ellenben azt követelték, hogy a köziskola felekezeti legyen. A parlamenti kisebbség véleményét a királyság több vidékéről beérkezett kérvények és aláírások oly hatályosan támogatták, hogy a miniszteriumnak a javaslatot vissza kellett vonni.

1857-ben újból s most már több szerencsével került szónyegre e kérdés, menynyiben törvényileg kimondatott, hogy: „az iskolai tanítás czélja nemcsak az, hogy a tanulók hasznos ismereteket szerezzenek, hanem hogy értelmi tehetségüket is fejlessze s őket minden keresztyén és társas erények gyakorlására vezesse. A tanító teljességgel nem taníthat oly tanokat, melyek a más felekezetűek vallásos meggyőződésébe ütöznek. A vallásoktatás a hitközségek dolga, melyek e végre az iskola helyiségét igénybe vehetik. Ugyancsak e törvény megengedi, hogy minden szabad iskola részesülhet községi vagy tartományi segélyben, azzal a feltétellel, hogy valláskülönbség nélkül minden növendéket befogadjon“. Ennél fogva a szabad

iskolának a végre, hogy segélyben részesülhessen, a köziskolához hasonló neutralis jelleművé kellett válni.

Az ultra protestáns párt, igen természetesen nagyon rossz szemmel nézte az új törvényt, s kigyót békát kiáltott rá. Más felől a liberálisok is sok javítani valót találtak rajta, különösen a tanítók fizetése és az állam segélyezése szempontjából. Így történt aztán, hogy Heemskerk, az 1874—77-ig fennállott konzervatív miniszterium feje, oly törvényjavaslattal állott elő, melynek célja volt a szabad iskolák hívei óhajtásait kielégíteni. E javaslat értelmében semmi nemű szabad iskola közsegélyben nem részesülhet; de másfelől megengedi, hogy a mely községben elegendő számú szabad iskola van, ott (községi) köziskolát ne állítsanak. Továbbá a tanítás csak oly községekben lehet ingyenes, hol a közpénztár az adózók minden további megterhelése nélkül megbirja.

A liberálisok, kik az ingyenesség elvét lehető legnagyobb érvényre akarták juttatni, Heemskerk javaslatát hevesen megtámadták. E támadás a miniszterium bukását okozta. S végre 1877 nov. 4-én Kappeyne van de Coppelle elnöksége alatt alakult szabadelvű kabinet kijelenté, hogy a kérdésben a parlamenti többség óhajtásának megfelelően fog törvényjavaslatot készíteni. A javaslatot 1878 márcz. 2-án tette le Kappeyne az alsó ház asztalára, mely 4 hónapi vita után, minden lényeges módosítás nélkül, 1878 aug. 17-kén el is fogadtatott. E törvényt a következő pontok jellemzik:

Az alkotmány az államot arra kötelezi, hogy a közoktatásban részesülést mindenkinek lehetővé tegye. Az oktatás, melyet a felsőbbség a saját költségén szervezett iskolákban nyújt, minden gyermekre nézve, felekezeti különbség nélkül, hozzáférhető legyen. Az állam tiszte gondoskodni, hogy az iskolákban elegendő számú és tisztóket kellően betölteni tudó tanítók legyenek; továbbá tartozik mindenütt a szükségnek megfelelő számú iskolákról gondoskodni. Nem elég, hogy a felsőbbség csak támogassa az egyesek kezdeményezését, mint pl. a pauperizmus elenyésztetése vagy az ipar támogatása alkalmával; de szükség, hogy ő maga kezdeményezzen. A köziskola rendeltetése, hogy nemzeti iskola és ne szegények iskolája legyen. A köziskola feladata nem az, hogy a szabad iskola kiegészítője legyen ott, hol ez utóbbi a közszükségletnek megfelelni nem bír. . . . Minden polgárnak lehetővé kell tenni, hogy neutralis, vegyes és mindenkire nézve hozzáférhető iskolában tegyen szert oly értelmi nevelésre, melyre szüksége van, hogy a társadalom ráróttá feladatokat teljesíthesse; ha a szabad iskola e tekintetben önként szolgálatokat tesz, azért a felsőbbség még nem tekintheti magát kötelezettsége alól feloldottnak.

Ime ezzel eldobták Heemskerk elméletét, ki azt akarta, hogy az állam első renden a községi szabad iskolákat vegye számításba. A törvény azonban még tovább is megy és kimondja, hogy: „miután a közoktatásügy az állam tiszte, a mely szülék vallásos indokoknál fogva gyermekeiket köziskolába küldeni nem akarják, azok csak úgy kötelesek közoktatási czélokra adózni, mint mások. A jó államszervezet megkívánja, hogy minden polgár vegyen részt a közterhekben, ha mindjárt az azokra való költség az ő szükségleteinek meg nem felel a saját ízlését ki nem elégíti is. Ha akadnak olyanok, kik feyverhez nyúlni, még saját személyes védelmökre sem akarnak, e személyes meggyőződés minden tisztelete mellett sem lehet ez antipathiát helyes oknak tekinteni arra, hogy az ily embert a nemzeti védelem költségében való részvevés kötelezettségétől fölmentessék. Ha e tétel a közjog szempontjából elvitázhatlan, miért ne lenne igaz, ha a közoktatás forog szóban? Ez okon történik, hogy az állam oly iskoláknak, melyek minden gyermekre nézve nem állnak nyitva s egészben véve az ő szükségeknek meg nem felelnek, segílyt nem nyújthat“.

Ez indokolt elv alapján, minden, még a legcsekélyebb értékű közsegély is közintézeté teszi az iskolát s egyszersmind a köziskolák elé szabott minden kötelezettségeknek alá veti.

Az elemi oktatási költségekre az állam a közoktatási budget 30%-át fordítja. Ennek következtében a tanítók fizetését tetemesen lehet emelni. A nyugdíj-költségek teljesen az államot terhelik. — A tanítók fizetése minimuma 400 frt; a főtanítóé 700 frt. A mely iskolában a tanulók száma a 30-at meghaladja, az az 30 és 70 között van, 2 tanítót kell alkalmazni; 71—120 tanulóig 3-at; 121—170-ig 4-et; 171—224-ig 5-öt; 225—264-ig 6-ot és így tovább, úgy, hogy középszámítással minden 40 növendékre egy tanító essék.

A tanfelügyelet szintén újból van szerkesztve: 95 tankerület helyett csak 20—30 kerület van ma, élőkön egy-egy fizetéses iskolafelügyelővel. Az iskola helyiségek ellenőrzése szakfelügyelőkre van bízva, kik különösen az iskolai egészségügyet gondozzák.

A törvény indokolása a tankötelezettség kérdésére is kiterjeszkedik. A liberalisok tekintélyes száma a tankötelezettség elve mellett van; maga a belügyminiszter azonban — bárha ez elvet nem ellenzi is — még nem találja elég alkalmasnak az időt, hogy Hollandiában a tankötelezettség elve kimondassék. A miniszter saját szavai szerint: „az az erőszak, melylyel az iskolák neutralis jellemét 1857 óta ostromolták és az a keserűség, melylyel a szülőket ellene ingerelték, sokkal nagyobb, semhogy e tekintetben a nehézségekkel számot vetni ne kellené“. — Ennélfogva jelenleg a törvény, az iskolába járást, a

közszégi előljáróság által kitűzött díjak és jutalmakkal akarja emelni és azzal, hogy a mely szülők vagy gyámok gyermekeiket iskolába nem küldik, semmi közsegélyben nem részesülhetnek.

A hollandi elemi iskola tantárgyai következők: olvasás, írás, számvetés, alaktan (Vormleer), a holland nyelv elemei, a földrajz, a történelem, terményrajz és természettan elemei és ének. A felsőbb elemi iskola tantárgyai ezeken kívül a következők: az élő idegen nyelvek elemei, elemi menynyiségtan, a földművelés elemei, torna, rajz és a leányok számára kézi munka.

Hogy valaki akár köz, akár magán elemi iskolában tanító lehessen, arra mindenek előtt tanképesítő oklevél kell. A tanképesítő vizsgálaton a segéd-tanító jelölteknek következőket kell tudni: jó módszeres írás és olvasás; a nyelvtani és logikai elemzés kellő ismerete; az anyanyelv helyes írása és szabályszerű ismerete; szó és írásbeli könnyű és tiszta előadás; a mértani alaktanban való jártasság; a számtanból az ép számokkal, meg a közönséges és tízedes törtekkel való művelétek elmélete; s a súly-, pénz- és mérték rendszer ismerete; (e mellett a férfi tanítójelöltektől az arányok elmélete); földrajz és történelem; természettan és természetrajz elemei; az ének elmélete; a neveléstan elemei.

A fő-, illetőleg a tanítói és tanítónői állomásra képesítő-oklevél megszerzésére szintén e tantárgyakat kell, csak hogy mélyebben és tágabban ismerni.

A népiskolázás költségei Hollandiában 1877-ben 15.318,136 frankra rúgtak, a mi egy nem egészen 4 milliónyi népességű országban nagyon tekintélyes összeg. Sőt ha hozzá vesszük, hogy ez összeg legnagyobb része, az az több, mint 13 millió frank a községek és egyesektől telik ki, míg az állampénztár nem is egészen másfél millió frankot ad ez összeghez, — kálapot kell emelnünk a maroknyi holland nép előtt; úgy a mint Cuvier és Cousin tette, kik — mint fentebb említettük — e század elején tanulták ismerni és bámulni a hollandi iskolaügyet.

F. L. S.

Jelen számunk megjelenése a rajztáblák miatt tetemesen elkésvén, t. olvasóinknak ez úttal két számot egyszerre küldünk szét.
